

FLEG (Forest Law Enforcement and Governance)

«Удосконалення систем правозастосування й управління в лісовому секторі»

Олег Сторчоус

**Цивільно-правова відповідальність
за незаконні рубки лісу: проблеми застосування та шляхи
вдосконалення**

Київ 2012

Зміст

1. Правове регулювання цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення, у тому числі – незаконні рубки лісу
2. Підстави, види, форми та склад цивільно-правової відповідальності (ЦПВ) за незаконні рубки лісу
 - 2.1 Підстави ЦПВ
 - 2.2 Види ЦПВ
 - 2.3 Форми ЦПВ
 - 2.4 Різниця між неустойкою і таксами
 - 2.5 Способи обчислення майнової шкоди
 - 2.6 Порядок відшкодування
 - 2.7 Склад правопорушення
 - 2.8 Визначення шкоди завданої лісопорушенням: поняття та структура
 - 2.9 Функції, які виконує ЦПВ
 - 2.10 Механізм реалізації ЦПВ
3. Такси за лісопорушення: погляд цивільно-правової науки
4. Проблема обґрунтованості існуючих такс за вчинення незаконних рубок
 - 4.1. Розміри такс за незаконні рубки: історія питання
 - 4.2 Недоліки застосування Постанови КМУ №665
 - 4.2.1 Відсутність у законодавстві єдиного поняття «незаконна рубка»
 - 4.2.2 Стисла характеристика незаконних рубок
 - 4.2.3 Постанова КМУ №665 не враховує поділ цивільно-правової відповідальності на договірну та позадоговірну
 - 4.2.4 Постанова КМУ №665 не розмежовує такси залежно

від типу лісорослинних умов місцевості, де вчинена
незаконна рубка

- 4.2.5 Такси, передбачені Постановою КМУ №665, не повною мірою враховують породи незаконно зрубаних дерев.
- 4.2.6 Такси, передбачені Постановою КМУ №665 за незаконні рубки, занижені щодо деяких категорій насаджень
- 4.2.7 Розміри такс за незаконні рубки, передбачені Постановою КМУ №665, є необґрунтовано великими
- 4.2.8 Такси за знищення/пошкодження лісогосподарських стовпів: доцільність встановлення
- 4.2.9 Постанова КМУ №665 як «регулятор» адміністративної та кримінальної відповідальності за незаконні рубки

5. Висновки та пропозиції

Перелік використаної літератури

1. Правове регулювання цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення, у тому числі – незаконні рубки лісу

Згідно зі ст.66 Конституції України, кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки. Це положення поширюється на всіх громадян України та інших фізичних осіб, що перебувають у межах державних кордонів України.

Згадані норми Конституції відтворюються в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 12), що зобов'язує громадян берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства, а в разі вчинення забруднення чи іншого негативного впливу на навколишнє природне середовище – компенсувати завдану шкоду.

Невиконання цього обов'язку має наслідком вчинення екологічного порушення, що, як правило, пов'язане із завданням екологічної шкоди. Відшкодування завданих природі збитків здійснюється в порядку цивільно-правової відповідальності.

Цивільно-правова відповідальність (надалі – ЦПВ) має певну специфіку, що відрізняє її від інших видів відповідальності. Її особливості:

1. Майновий характер. На порушника покладаються невігідні наслідки матеріального характеру – погашення збитків, відшкодування шкоди, сплата неустойки (штрафу, пені).

2. Компенсаційний характер. Мета ЦПВ полягає у компенсації збитків та шкоди, що завдана громадянам, юридичним особам, державі внаслідок порушення зобов'язань або неправомірних дій.

3. Додатковий характер. Цей вид відповідальності застосовується незалежно від притягнення порушника до дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності.

Загалом специфіка ЦПВ за екологічні правопорушення зумовлена особливостями об'єкта правопорушення, способами обчислення і доведення шкоди та деякими іншими екологічними чинниками.

Цивільно-правовою відповідальністю за лісопорушення визнається одна із форм юридичної відповідальності, суттю якої є застосування до лісопорушників встановлених цивільним та лісовим законодавством заходів примусового впливу майнового характеру.

Основні положення ЦПВ за шкоду, завдану незаконними рубками, врегульовано цивільним та лісовим законодавством. **Цивільний кодекс України** (надалі – ЦКУ) містить основні принципи, підстави та умови цивільно-правової відповідальності, а лісове законодавство визначає вимоги до проведення законних рубок, перелічує основні лісопорушення, а також включає методики обрахунку шкоди, завданої незаконним рубками тощо. При відшкодуванні шкоди за вчинені лісопорушення, правові норми обох галузей застосовуються у сукупності. Провідну роль при цьому відіграє Цивільний кодекс, а лісове законодавство має допоміжне значення.

ЦПВ реалізується таким чином, що у разі завдання майнової шкоди, порушення договору, умов лісокористування на винну особу покладається обов'язок відшкодувати шкоду, сплатити неустойку або відшкодувати збитки. Цей обов'язок може бути виконаний добровільно, тобто без державного примусу.

На відміну від ЦПВ, кримінальна та адміністративна відповідальність не може існувати поза діяльністю уповноважених на те державних органів чи посадових осіб. Вони виникають з моменту офіційного звинувачення особи у вчиненні порушення. Стягнення або покарання за такі порушення призначаються винним особам у межах встановлених законом санкцій.

Незаконна порубка лісу є одним із видів екологічних правопорушень, тому на неї поширюються загальні засади цивільно-правової відповідальності за екологічну шкоду.

Суб'єктами ЦПВ за незаконні рубки є фізичні (посадові особи) та юридичні особи. Відповідно до ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (надалі Закон України «Про ОНПС»):

«Підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в порядку та розмірах, встановлених законодавством України».

Вимоги аналогічного змісту закріплені у ст. 107 ЛКУ, якою визначається обов'язок винних осіб відшкодувати шкоду, заподіяну лісу. Наведені норми є однією із гарантії екологічних прав громадян. Зокрема, закон декларує невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища (ст. 10 Закону України «Про ОНПС»).

Згаданим законом передбачено, що *«застосування заходів дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища та погіршенням якості природних ресурсів».* Отже, ЦПВ може бути застосована разом з іншими видами юридичної відповідальності. Поряд із накладенням на винну особу адміністративного стягнення чи притягненням до кримінальної відповідальності з неї стягується майнова шкода. Це пояснюється тим, що застосування дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності за своєю юридичною природою є заходами стягнення (покарання), а не відшкодування шкоди. Втім, варто зазначити, що у багатьох випадках ці стягнення мають майновий характер (позбавлення премії, штраф, конфіскація).

Статтею 1166 Цивільного Кодексу України визначено, що *«майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини».* Аналогічні положення передбачені ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Закон лаконічно наголошує, що *«шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації у повному обсязі».*

Практичне відшкодування шкоди, завданої екологічними порушеннями має певну специфіку, що обумовлюється незворотністю їх наслідків. Пошкодивши чи знищивши лісову рослинність, уже неможливо одразу відновити її природний стан. Втрати при цьому є фактично невідновними, які б матеріальні ресурси не було б залучено. Приміром, вирощування дерев, знищених незаконними рубками, вимагає тривалого часу.

Проте цивільне законодавство допускає відшкодування позадоговірної (зокрема екологічної) шкоди в природі. Для лісового господарства це буде приведення порушеного лісового ландшафту у попередній стані. Відповідно до ч.1 ст.1192 ЦКУ, *«з урахуванням обставин справи суд за вибором потерпілого може зобов'язати особу, що завдала шкоди майну, відшкодувати її в природі (передати річ того ж роду і такої ж якості, полагодити пошкоджену річ тощо) або відшкодувати завдані збитки в природі»*.

Однак позивачами у цій категорії справ – екологічними інспекціями – такий спосіб захисту інтересів держави майже не практикується, що обумовлено низкою причин.

По-перше, Закон «Про ОНПС» вимагає стягувати шкоду в повному обсязі. Найбільш прийнятним для такої форми стягнення є грошовий еквівалент, передбачений затвердженими таксами.

По-друге, відшкодування в природі шкоди, завданої незаконними рубками, викликає складнощі при визначенні вартості виконання лісовідновних робіт (необхідна розробка та оформлення робочої документації, підтверджуючі документи тощо).

Ще однією особливістю ЦПВ є те, що в окремих випадках допускається відповідальність юридичної особи-працедавця за порушення, допущені його найманими (штатними) працівниками. Закон з цього приводу стверджує:

«Юридична особа відшкодовує шкоду, завдану її працівником під час виконання (трудових) службових обов'язків».

(ч. 1 ст. 1172 Цивільного кодексу України)

Згідно з ч. 1 ст.19 Лісового кодексу України (ЛКУ), постійні лісокористувачі (лісогосподарські підприємства) мають виключне право на заготівлю деревини. Заготівля деревини в порядку проведення рубок головного користування, а також інших рубок, пов'язаних із веденням лісового господарства, проводиться власниками лісів і постійними лісокористувачами. Тому ЦПВ за незаконні рубки, вчинені робітниками при виконанні службових обов'язків, несуть лісогосподарські підприємства, з якими такі робітники перебувають у трудових відносинах. Наприклад, старший майстер лісу дає лісорубам вказівку провести вирубку за межами лісосіки або неналежно контролює виконання робіт лісорубами лісозаготівельної бригади, внаслідок чого ті незаконно зрубують невимічені дерева. Позов про

стягнення шкоди від незаконної рубки у такому випадку буде пред'явлений до лісогосподарського підприємства, де працює старший майстер лісу, що контролював лісозаготівлю.

2. Підстави, види, форми та склад цивільно-правової відповідальності за незаконні рубки лісу

2.1 Підстави ЦПВ

Цивільно-правова відповідальність за лісопорушення може наставати лише за наявності **фактичної та юридичної підстав.**

Фактичною підставою буде сам факт вчинення порушення. У цивільно-правовій літературі його називають деліктом, тобто діянням, що суперечить цивільному законодавству. Наприклад, фактичною підставою для стягнення шкоди за вчинення незаконної рубки буде факт вчинення такої рубки.

Юридичною підставою є правова норма, яка забороняє неправомірну поведінку та встановлює відповідні санкції. Зокрема, ст. 69 Лісового кодексу України (надалі – ЛКУ) встановлює, що рубки можуть проводитись на підставі спеціального дозволу – лісорубного квитка. Відповідно до ст. 105 ЛКУ, відповідальність за порушення лісового законодавства несуть особи, винні у незаконному вирубуванні та пошкодженні дерев і чагарників. Такси, згідно з якими обраховується завдана лісу шкода, передбачені відповідними Постановами Уряду.

2.2 Види ЦПВ

У цивільному законодавстві розрізняють види відповідальності за різними критеріями. Стосовно лісового господарства, то, **залежності від характеру відносин у сфері лісокористування, виділяють два види ЦПВ: договірна та позадоговірна.**

Договірна відповідальність завжди є санкцією за порушення договірного зобов'язання та настає у разі невиконання або неналежного виконання обов'язків, що випливають із договорів у сфері лісокористування, оренди, концесії. Виходячи із загальних положень цивільного права, договірна відповідальність виникає не тільки з договорів, а й з інших юридичних фактів – адміністративних актів, односторонніх угод.

Більшість радянських та вітчизняних науковців-цивілістів відносить до договірних відносин порушення умов лісокористування, що здійснюється на підставі лісорубного квитка, ордера, лісового квитка. Приміром, автори видання «Советское гражданское право» (в 2-х

томах, 1968 р.) А.О. Красавчиков, Р.О. Халфіна, Л.Г. Кузнецова зазначають, що адміністративним актом, який встановлює попередній правовий зв'язок між порушником та потерпілим, є лісорубний або лісовий квиток. Ці документи визначають права та обов'язки лісокористувачів, строки рубки, розміри плати та інші умови лісокористування. З певною умовністю можна сказати, що ці документи відіграють роль договору у відносинах лісокористування. З цих причин вважають, що невиконання лісокористувачами обов'язків, передбачених лісорубними квитками, тягне договірну відповідальність.

Позаогодовірну (деліктну) відповідальність несуть особи, які не перебувають у договірних відносинах з органами лісового господарства, лісогосподарськими підприємствами, власниками лісів, лісокористувачами, що завдали шкоди лісу та лісовому господарству. Такому виду відповідальності притаманна відсутність правового зв'язку між заподіювачем шкоди та потерпілим до моменту вчиненні порушення. Вона накладається на будь-якого лісопорушника, що не має законних підстав лісокористування.

Зобов'язання, яке виникло внаслідок заподіяння позаоговірної шкоди, називають **деліктним**. Якщо договірна шкода виникає через невиконання чи неналежне виконання зобов'язання однією із сторін, то у разі вчиненні деліктного (позаоговірного) правопорушення шкода завдається особою, яка не перебуває у договірних відносинах з потерпілим. У такому випадку сам факт завдання шкоди стає підставою для виникнення зобов'язання з боку особи, що завдала шкоди.

До деліктних зобов'язань відносяться самовільні рубки дерев. За цим зобов'язанням особа, що протиправно і винно заподіяла шкоду довкіллю або природним ресурсам, зобов'язана її відшкодувати, а потерпіла сторона (якою є уповноважені державні органи) має право на відшкодування заподіяної шкоди у повному обсязі.

Суб'єктами деліктних зобов'язань є кредитор (державні природоохоронні органи, прокуратура, постійні лісокористувачі) і боржник (громадяни, підприємства (зокрема лісогосподарські), установи, організації).

Залежно від суб'єкта вчинення, лісопорушення поділяють на:

1. Вчинені власниками лісів;
2. Вчинені лісокористувачами;
3. Вчинені особами, що не є власниками лісів або лісокористувачами.

Залежно від порядку, на який посягає лісопорушення:

1. Проти встановленого порядку лісокористування;
2. Проти охорони лісів.

Наведене розмежування має досить умовний характер, оскільки лісокористування та охорона лісів тісно пов'язані. Згідно зі ст. 63 ЛКУ, охорона лісів є складовою частиною ведення лісового господарства. За своїми обставинами деякі незаконні рубки одночасно порушують вимоги охорони лісів та є порушенням вимог лісокористування. До того ж, раціональне лісокористування не може здійснюватись без дотримання постійними лісокористувачами вимог про охорону лісів. Тому слід враховувати суб'єктів вчинення лісопорушень, адже тільки за комплексного підходу можна сформулювати чіткі принципи визначення шкоди, завданої лісу.

У науковій літературі вказану класифікацію пропонує Н.Г. Полянська, яка обґрунтовує свою позицію залежно від того, яка шкода була заподіяна: договірна або позадоговірна. При цьому вона поділяє лісопорушення на два типи:

- порушення умов користування, передбачених лісорубними квитками (ордерами) і лісовими квитками та нормативними актами, що регламентують порядок проведення рубок;
- самовільні протиправні дії осіб, котрі не мають законних підстав для здійснення спеціального лісокористування.

Залежно від кількості осіб, які повинні нести ЦПВ, застосовують часткову (дольову), субсидіарну (додаткову) чи солідарну відповідальність.

Часткова відповідальність полягає в тому, що кожен із учасників зобов'язання несе відповідальність у межах своєї частки. Якщо законом або договором не передбачено інше, то частки боржників визнаються рівними. Дольова відповідальність має значення загального правила і застосовується завжди, якщо у зобов'язанні є декілька боржників, проте вид їх відповідальності не визначено.

Наведений тип відповідальності не застосовуються при заподіянні екологічної шкоди.

Субсидіарна (додаткова) відповідальність настає у разі, коли вона прямо передбачена у законі чи договорі та має місце тоді, коли у зобов'язанні беруть участь два боржники: один – основний, другий – додатковий (субсидіарний). Якщо основний боржник неспроможний виконати зобов'язання та вимоги кредитора, останній може пред'явити вимогу виконання обов'язку до субсидіарного боржника. Цей вид відповідальності, наприклад, застосовується, коли самовільні рубки вчинюються неповнолітніми. За загальним правилом, неповнолітні віком від 14 до 18 років несуть самотійну майнову відповідальність. Законодавство встановлює обов'язок батьків (усиновлювачів) або піклувальника відшкодувати завдану шкоду у разі відсутності у підлітка майна, достатнього для відшкодування. Тому їх відповідальність має додатковий (субсидіарний) характер.

Зауважимо, що за протиправні дії малолітніх віком до 14 років повністю відповідають батьки або опікуни.

Солідарна відповідальність настає у прямо передбачених законом або договором випадках (зокрема, у разі неподільності предмета зобов'язання) та полягає в тому, що кредитор має право вимагати відшкодування збитків як від усіх боржників разом, так і від кожного окремо. Солідарна відповідальність застосовується при спільному заподіянні шкоди одночасно декількома особами. Дії заподіювачів шкоди повинні бути узгодженими та охоплюватись одним наміром. Наприклад, четверо громадян вчинили самовільну рубку дерев для подальшого продажу. У такому випадку зобов'язання відшкодувати шкоду покладається на них солідарно, без визначення частин кожного з них. Виконання солідарного обов'язку у повному обсязі одним із боржників припиняє обов'язок решти солідарних боржників відшкодувати шкоду кредитору.

2.3 Форми ЦПВ

Під формою цивільно-правової відповідальності розуміють форму вираження додаткових обтяжень, що покладаються на правопорушника.

Розміри майнової відповідальності за шкоду, завдану лісу, обраховуються у двох формах:

1. Шляхом стягнення **неустойки** за порушення лісогосподарських вимог. У цивільному праві неустойкою називають грошову суму або інше майно, яке боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання. Видами неустойки є штраф або пеня.

Ця форма використовується при договірній відповідальності. Її суб'єктами є лише власники лісів або лісокористувачі, що порушують встановлений законом порядок лісокористування. У лісових правовідносинах неустойка встановлена законом, тому іноді її називають законною. Розмір неустойки визначається стосовно таксової вартості деревини (збору за використання лісових ресурсів), що відпускається на пні, і, як правило, у кратних розмірах.

2. Шляхом стягнення **таксової вартості** шкоди, що завдана лісопорушенням. Характерна для позадоговірної відповідальності, за якої шкода стягується з осіб, які не мають договірних відносин у сфері лісокористування. У разі вчинення самовільних рубок посадовцями лісового господарства стягнення за шкоду обраховуються за чинними таксами, а не шляхом стягнення неустойки.

2.4 Різниця між неустойкою та таксами

Почасти такси вважають одним із видів неустойки, однак не це відповідає положенням закону та науковим поглядам. Такса і неустойка – це різні правові інструменти, що використовуються для досягнення різних цілей.

Виділяють договірну та законну неустойку. Договірна неустойка самостійно встановлюється сторонами у договорі, а законна неустойка, як зазначалось нами раніше, визначається лише законодавством. Такси використовуються у випадку позадоговірної відповідальності, тобто на їх підставі стягується шкода, завдана деліктними порушеннями. На відміну від такс, неустойка – це інститут позадоговірної відповідальності, вона може застосуватись і за відсутності шкоди та збитків. Такси відносять до специфічного способу обчислення позадоговірної шкоди, а неустойка є одним із засобів забезпечення зобов'язання. Це свого роду додаткове зобов'язання, яке має забезпечити виконання основного договірною обов'язку.

2.5 Способи обчислення майнової шкоди

Визначення шкоди за незаконну рубку здійснюється за спеціальними правилами, встановленими лісовим законодавством. Виділяють два основні способи обчислення шкоди, що завдається лісопорушеннями:

1. Таксовий спосіб.

Полягає в тому, що розмір завданих збитків обчислюється шляхом встановлення Урядом або уповноваженими державними органами фіксованого розміру матеріальної відповідальності (такси) за завдану лісу шкоду. Такси встановлюються з врахуванням як матеріального, так і екологічного вимірів шкоди.

Таксовий метод при визначенні відшкодування застосовується тільки до тих видів лісопорушень, що прямо передбачені в законодавстві. В усіх інших випадках застосовуються загальні правила цивільної відповідальності, пов'язані із заподіянням шкоди через порушення екологічного законодавства.

2. Витратний (розрахунковий).

Розмір шкоди обраховується за фактичними витратами, що потрібні для відновлення попереднього стану лісової ділянки. Порядок обрахунку встановлюється у відповідній постанові Уряду або уповноваженого державного органу.

У вітчизняному лісовому законодавстві прикладом витратного методу є п. 4 Додатку 3 Постанови КМУ №665 від 23.07.2008 року «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу». Викладені положення вимагають при обрахунку шкоди, завданої, наприклад, забрудненням лісу відходами, враховувати вартість знищення або пошкодження лісових культур, природного підросту та самосіву, вартість робіт, пов'язаних з припиненням негативного впливу на лісові насадження зазначених факторів, вартість робіт з очищення

території, вартість робіт, пов'язаних з вирощуванням лісових насаджень до віку, в якому вони пошкоджені зазначеними негативними факторами.

2.6 Порядок відшкодування шкоди

Відшкодування шкоди, завданої незаконними рубками, може проводитись у **позасудовому (добровільному) та судовому (примусовому) порядку**.

При **позасудовому відшкодуванні** винна особа у добровільному порядку сплачує завдану нею шкоду згідно із встановленими таксами або методиками обрахування розміру шкоди. У разі відсутності такс шкода обчислюється за фактичними витратами на відновлення порушеного деревостану, з урахуванням завданих збитків та упущеної вигоди (неотриманих доходів).

Судовий порядок передбачає стягнення шкоди з винних осіб у позовному провадженні за рішенням суду. При винесенні рішень суди керуються нормами цивільного, цивільно-процесуального, господарського, екологічного, лісового законодавства України. Підсудність справ загальним та господарським судам визначається суб'єктивним складом цих порушень.

2.7 Склад правопорушення

Вирішуючи спори про стягнення шкоди, заподіяної незаконними рубками, суд перш за все повинен з'ясувати елементи складу порушення, визначивши таким чином правові підстави покладення на винну особу майнової відповідальності. Склад правопорушення включає чотири обов'язкові елементи:

- а) протиправність поведінки,**
- б) шкода,**
- в) причинний зв'язок між протиправністю та завданою шкодою,**
- г) вина заподіювача шкоди.**

Перші три умови є об'єктивними підставами, а четверта – вина – є суб'єктивною підставою ЦПВ.

а) протиправність поведінки.

Такою поведінкою називають дії або бездіяльність особи, її протиправне рішення, що порушує вимоги певної правової норми. При цьому немає значення, знав чи не знав порушник про те, що його поведінка є протиправною. Здебільшого така поведінка виражається у активних діях, що мають наслідком заподіяння шкоди. Протиправність є неодмінною умовою настання ЦПВ, адже вона одночасно є юридичною підставою відповідальності.

Протиправність лісопорушень слід розуміти як порушення положень лісового законодавства, за вчинення яких можливе притягнення до ЦПВ. Перелік протиправних діянь, що порушують вимоги лісового законодавства, надається у ст.105 ЛКУ. Варто підкреслити, що

цей перелік не є вичерпним. За вчинення наведених порушень передбачена як адміністративна, так і кримінальна відповідальність.

б) шкода.

У широкому сенсі під шкодою розуміють загибель, втрату або зменшення певного майнового або немайнового блага. При чому шкода – це не саме порушення права або блага, а майнові наслідки такого порушення, що мають економічний зміст і є однією із умов ЦПВ. Залежно від того, чи має шкода вартісну форму, що піддається обрахунку у грошових коштах, виділяють **майнову та немайнову (моральну) шкоду**. До речі, і санкції за екологічні порушення поділяють на майнові та немайнові.

Подібно до класифікації ЦПВ, шкода розрізняється залежно від того, у договірних чи позадоговірних відносинах вона спричинена. Договірна шкода виникає внаслідок порушення договірного зобов'язання. Для її позначення найчастіше використовується термін «збитки». У юридичній літературі переважає позиція, що грошове вираження майнової шкоди є збитками.

Згідно з ч. 2 ст. 22 Цивільного кодексу України, **збитками є:**

- 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (**реальні збитки**);
- 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (**упущена вигода**).

Іноді **поняття «шкода» та «збитки» плутають між собою**, хоча вони не є синонімами. Загальні підстави застосування вказаних понять були розтлумачені Президією Вищого арбітражного суду у роз'ясненні №2/5/215 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із відшкодуванням шкоди», виданому для господарських судів. За загальним правилом, **при договірних відносинах стягуються збитки (реальні та/або упущена вигода), а у разі вчинення правопорушення – повинна відшкодуватись майнова шкода**. Проте цей висновок не є абсолютним, адже за змістом закону прямо не забороняється стягувати збитки (упущену вигоду) при позадоговірній відповідальності.

в) причинний зв'язок між протиправністю та завданою шкодою.

Настання ЦПВ має місце, коли між протиправним діянням і шкодою існує зв'язок, що дає змогу визначити їх причину і наслідок. Встановлення такого взаємозв'язку є обов'язковим при відповідальності за порушення будь-яких суб'єктивних цивільних прав. Виняток становлять порушення, які не спричиняють шкоди, або коли на стороні потерпілого не виникає шкоди, або закон не вимагає доведення її наявності, зокрема при сплаті неустойки.

г) вина заподіювача шкоди.

Вина як умова ЦПВ – це психічне ставлення правопорушника до власної протиправної поведінки та її наслідків. Розрізняють дві форми вини – умисну та необережну. Особи, які внаслідок порушення лісового законодавства заподіяли шкоду, повинні її відшкодувати в повному обсязі, незалежно від того, чи були їх дії (бездіяльність) умисними або необережними. На відміну від кримінальної відповідальності, ЦПВ може наставати і без вини, якщо це прямо передбачено законом чи договором.

У цьому зв'язку варто підкреслити важливе положення. Відомо, що у кримінальному процесі діє принцип презумпції невинуватості, згідно з яким особа вважається невинною до тих пір, поки її вина не буда доведена уповноваженими органами. Проте **у цивільному законодавстві встановлено презумпцію вини боржника. Тобто особу вважають винною доти, доки вона не доведе протилежного.**

Згідно зі ст. 614 ЦКУ, «особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або законом. Особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання. Відсутність своєї вини доводить особа, яка порушила зобов'язання».

Аналогічне положення закріплене у разі деліктної відповідальності. Відповідно до ч. 2 ст. 1166 ЦКУ, особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини.

Наочно про це свідчить судова практика у господарському судочинстві. Підкреслимо, що за загальним правилом господарського процесу є принцип рівності сторін, коли, відповідно до ст. 33 Господарсько-процесуального кодексу України, кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог та заперечень. Проте з цього правила для категорії «екологічних» спорів зроблено виняток. Зокрема, Вищий арбітражний суд України у п. 1.6 роз'яснення №02-5/744 від 27.06.2001 року «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища» підкреслив, що:

«вирішуючи спір про відшкодування шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, господарському суду слід виходити з презумпції вини правопорушника. Отже, позивач не повинен доводити наявність вини відповідача у заподіянні шкоди навколишньому природному середовищу, навпаки, відповідач повинен довести, що у діях його працівників відсутня вина у заподіянні шкоди».

Іншими словами, при розгляді справ суди повинні надавати пріоритет позиціям екологічних інспекцій за позовами до лісогосподарських підприємств про стягнення шкоди за незаконні рубки. Тому на відміну від інших категорій справ, де сторони мають однаковий правовий статус у доведенні власних позицій, у справах про відшкодування екологічної шкоди лісгоспи заздалегідь поставлені у нерівне становище.

Проте це не означає, що лісогосподарські підприємства у разі стягнення з них господарськими судами шкоди мають право автоматично перекладати обов'язок доказування на власних робітників, з вини яких сталось порушення лісокористування. Відповідно до положень трудового законодавства, при стягненні майнової шкоди передбачена презумпція невинуватості працівника. Тобто доказувати вину свого робітника повинне підприємство, і останній не зобов'язаний це робити. Зокрема, згідно зі ст. 138 КЗпП України, *«вину працівника за шкоду, завдану ним підприємству, установі, організації у процесі виконання трудових обов'язків, доводить сам роботодавець».* Тобто лісгосп, будучи роботодавцем, тут також поставлений законом у не вигідну правову позицію.

Цивільному праву відомо правило про «безвинну» відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки. Тобто, згідно із законом, при стягненні шкоди, завданої такими джерелами, наявність чи відсутність вини їх володільців немає значення.

Джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, яка створює підвищену небезпеку для осіб, які цю діяльність здійснюють, та інших осіб (ст. 1187 ЦКУ).

Обов'язок відшкодувати шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, покладено на володільця джерела підвищеної небезпеки, тобто особу, яка на відповідній правовій підставі володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або

утримання якого створює підвищену небезпеку. Підкреслимо, що до **ЦПВ за даних обставин притягується не водій (оператор) відповідного об'єкта, а його володілець**, тобто юридична особа або громадянин, які в силу права власності чи на інших законних підставах (договір підряду, оренди тощо) володіють об'єктом. Наприклад, при проведенні трелювальних робіт трактором було пошкоджено десяток молодих дерев до ступеня припинення росту. У цьому випадку майнову відповідальність за шкоду, заподіяну лісопорушенням, буде нести лісогосподарське підприємство, якому належить трактор.

Володілець джерела підвищеної небезпеки звільняється від відшкодування, якщо доведе, що шкода виникла внаслідок непереборної сили або джерело вибуло із його володіння без його відома (неправомірно).

За загальним правилом, для покладення на особу ЦПВ наявність усіх перелічених умов є обов'язковою. За відсутності однієї або кількох умов відповідальності, вона не може бути застосована.

Додамо, що загальними підставами звільнення від ЦПВ є непереборна сила (форс-мажор) та непередбачуваний випадок (казус).

2.8 Визначення шкоди завданої лісопорушенням: поняття та структура

Згідно з доктриною цивільного права, поняття «шкода» є родовим і доволі широким. Вважається, що шкода – це будь-яке знищення або зменшення блага, що охороняється законом. Вона може бути майновою та моральною.

У вузькому розумінні, під екологічною шкодою розуміють шкоду, завдану окремим суб'єктам, об'єктам або охоронюваним законом інтересам. Це може бути довкілля, природні об'єкти (в тому числі – ліс), природні ресурси (в тому числі – дерева), природні комплекси (в том числі – лісові масиви). Внаслідок завдання екологічної шкоди порушується нормальний стан природної екосистеми, невід'ємним елементом якої були дерева. Наприклад, при вчиненні незаконних рубок шкода завдається народу України, оскільки на підставі ст. 13 Конституції України він є власником природних ресурсів. Також шкода спричинюється інтересам постійного лісокористувача, за яким закріплена певна земельна лісова ділянка.

Відшкодування шкоди подекуди можливе й шляхом поновлення попереднього стану знищених природних ресурсів. Досить часто відновлення знищених природних ресурсів до попереднього стану є неможливим або потребує тривалого часу. Приміром, виходячи із середнього строку вирощування стиглого м'яколистяного деревостану (70 – 90 років), негайне приведення у попередній стан таких насаджень є об'єктивно неможливим.

Як вже зазначалось, основним способом відшкодування шкоди, заподіяної лісу, є відшкодування збитків, що визначені у вигляді такс. Без використання такс обчислити цей

розмір було надзвичайно складним завданням. Адже особливістю визначення шкоди лісопорушення є те, що передбачити, а тим більше – довести в суді на день пред'явлення вимоги, всі шкідливі наслідки порушення не завжди можливо. Тому шкода, завдана незаконними рубками, здебільшого обраховується за допомогою такс, основним завданням яких є компенсація грошового еквівалента, грошової оцінки негативних наслідків лісопорушення. При чому наслідків як тих, що виникли, так і тих, що мають потенційний характер. Для цього у науковій літературі виділяють структуру екологічної шкоди.

Зокрема відмічається, що точний обрахунок та формування такс за незаконні рубки ускладнюється недостатнім рівнем знань про наслідки, які заподіюють поодинокі та масові незаконні рубки, порушення правил лісокористування.

Щоб правильно зрозуміти зміст матеріального еквіваленту шкоди, завданої незаконними рубками, важливе значення має позиція правової науки. Це потрібно насамперед для того, щоб чітко визначити, з яких елементів сформовані існуючі такси за шкоду, заподіяну лісопорушеннями.

Більшість російських та вітчизняних науковців (О.І. Красов, Е.Ю. Ісмайлова, В.В. Костицький, В.Д. Басай) сходяться на думці, що у структурі екологічної шкоди можна виділити такі елементи:

1. **Прямі збитки**, тобто вартість знищених або пошкоджених природних ресурсів;
2. **Втрачена вигода**, тобто вартість певної втраченої кількості природних ресурсів, вартість яких проявилася б у майбутньому у зв'язку з підвищенням їх продуктивності;
3. **Неповернені витрати** на матеріально-технічні засоби, оплату праці та інші, які були вкладені при догляді за доквіллям, підвищенні його продуктивності;
4. **Необхідні майбутні витрати**, які слід понести з метою відновлення рівноваги у лісовому (природному) середовищі, що була порушена внаслідок екологічного проступку.

Не слід забувати, що у лісовому господарстві є низка особливостей відтворення лісових ресурсів, що прямо позначається на визначенні вартості кінцевого продукту, а відтак – і на формуванні такс за вчинені лісопорушення. Лісова наука до них відносить:

1. *Тривалий період лісовирощування;*
2. *Необхідність безперервного відтворення великих запасів деревини на пні, здатних виробляти додаткову деревину (приріст);*
3. *Необхідність вирощувати деревостани на великих площах;*
4. *Незначна частка людської праці у вирощуванні дерева (людина долучається до роботи лише протягом 0,1% часу, впродовж якого росте дерево);*
5. *Здатність лісу до самовідтворення;*
6. *Здатність лісу регенерувати характеристики показників навколишнього середовища;*

7. *Сезонність праці.*

Наведені дані цілком логічно застосувати до диференціації шкоди, заподіяної незаконними рубками. Тоді вона орієнтовно складатиметься з наступних елементів:

- **прямі збитки** – реальна ринкова вартість лісопродукції (ділової, дров'яної, порубочних решток), що була незаконно зрубана. Її можна визначити за цінами на відповідні сортименти деревини, що склались у регіоні, де вчинена рубка.

- **втрачена вигода** – вартість лісопродукції, яку можливо було б отримати від незаконного зрубаного дерева, що включає в себе щорічний підріст. Вказаний елемент структури застосовується до молодняків, середньовікових, пристигаючих насаджень, які не досягли віку стиглості. При незаконній рубці стиглих та перестиглих деревостанів цей сегмент виключається. У такому випадку втрачена вигода не враховується.

- **неповернені витрати.** Сюди слід віднести матеріально-технічні витрати на лісовідновлення (лісорозведення) та щорічні витрати на охорону, захист, догляд, підвищення продуктивності насаджень, які здійснювалися протягом строку зростання зрубаних дерев. До них включаються як адміністративні, так і загальновиробничі витрати, заробітна плата працівникам лісової охорони тощо.

- **необхідні майбутні витрати.** До цього сегменту слід віднести витрати на лісовідновлення ділянок, де вчинена незаконна рубка. Зазначені заходи вимагають значних вкладень як за рахунок власних коштів підприємства, так і за рахунок державного бюджету.

Структуру витрат, що повинні входити до такс, можна уявити на прикладі п. 4 Додатку 3 Постанови КМУ №665, згідно з яким *«під час обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами знищенням або пошкодженням внаслідок його забруднення хімічними та радіоактивними речовинами, виробничими і побутовими відходами, стічними водами, іншими шкідливими речовинами, підтоплення, осушення та інших видів шкідливого впливу, підпалу або недбалого поводження з вогнем та порушення інших вимог пожежної безпеки в лісах, засмічення побутовими і промисловими відходами, враховуються:*

знищення або пошкодження лісових культур, природного підросту та самосіву, яке обчислюється в десятикратному розмірі діючих такс на деревину лісових порід, що відпускається на пні за першим розрядом у всіх таксових поясах без застосування встановлених норм зниження такс;

вартість робіт, пов'язаних з припиненням негативного впливу на лісові насадження зазначених факторів або гасінням лісової пожежі;

вартість робіт з очищення території;

вартість робіт, пов'язаних з вирощуванням лісових насаджень до віку, в якому вони пошкоджені зазначеними негативними факторами».

Зауважимо, що штрафних санкцій у складі такс не повинно бути. Це прямо суперечить положенням ч. 1 ст. 61 Конституції України, згідно з якою ніхто не може бути притягнутий до відповідальності двічі за одне і теж саме правопорушення. Тому включення до такси додаткових штрафів в якості покарання несумісне із загальними принципами законності та справедливості.

2.9 Функції, які виконує ЦПВ

Для аналізу обґрунтованості ЦПВ за лісопорушення варто навести погляди юридичної науки на визначення функцій юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. Функціями юридичної відповідальності загалом називають головні напрямки юридичного впливу як на правопорушника, так і на інших осіб, з метою захисту правопорядку і виховання суб'єктів права, що скоїли чи можуть скоїти правопорушення.

Приміром, Брінчук М.М. виділяє чотири основні функції відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища: **стимулюючу, компенсаційну, превентивну, каральну**. Його думку поділяють Е.Ю. Ісмаїлова, Ю.В. Трунцевський, Н.Е. Савич.

Ю.С. Шемшученко висловлює думку, що до вказаних функцій слід додати **виховну та забезпечувальну**.

Остання функція обґрунтовується тим, що зміст юридичної відповідальності полягає не тільки в запобіганні та покаранні екологічних порушень, а є також засобом забезпечення і охорони належного стану навколишнього природного середовища, який покликаний також підвищувати рівень екологічної культури та екологічного виховання громадян.

Компенсаційна функція відповідальності за порушення лісового законодавства полягає передовсім у грошовому відшкодуванні шкоди, заподіяної лісу, що має максимально компенсувати завдані економічні та екологічні збитки.

Виховна (превентивна) функція. Загроза застосування засобів відповідальності покликана попереджувати вчинення лісопорушення суб'єктами правовідносин у галузі лісокористування, виховувати їх у дусі поваги до закону, прав та інтересів інших осіб, неухильного дотримання природоохоронного законодавства. Тому вказана функція ЦПВ спрямована на попередження порушень у майбутньому, і не тільки стосовно порушника, а й інших учасників цивільних правовідносин.

Стимулююча функція – розкриває позитивний зміст відповідальності та полягає у тому, що запровадження ЦПВ схиляє інших учасників правовідносин до належної правової поведінки.

Каральна функція. Як вид юридичної відповідальності ЦПВ є негативною реакцією держави на скоєне правопорушення, яка полягає в його осудженні суспільством і державою, отже, є карою для правопорушника. У зв'язку з тим, що покарання за вчинення правопорушення стосується майнових інтересів, ця функція ЦПВ не є основною.

2.10 Механізм реалізації ЦПВ

Органами, які реалізують цивільно-правову відповідальність за лісопорушення, є державні органи лісового господарства (ДАЛР України, ОУЛМГ) та державні лісогосподарські підприємства – постійні лісокористувачі. Найбільш активними у стягненні шкоди, завданої порушеннями при проведенні рубок, є територіальні підрозділи Державної екологічної інспекції України. При зверненні до суду інспекція виступає від імені держави, таким чином реалізуючи функцію потерпілої сторони – власника лісів.

Згідно зі ст. 37 Закону України «Про ОНПС», нагляд за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища здійснює Генеральний прокурор України та підпорядковані йому органи прокуратури. При виконанні своїх повноважень прокуратура реалізує покладену на неї функцію представництва інтересів держави в суді, що передбачено ст.121 Конституції України та ст. 36 Закону України «Про прокуратуру». Основною формою такого представництва є заявлення позовів на захист порушених інтересів держави, включаючи позови про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Стягнення шкоди у справах про адміністративні правопорушення

Відшкодування шкоди, яка заподіяна адміністративними правопорушеннями, що передбачені ст.ст. 65, 65-1 КУпАП, здійснюється у формі покладення на винну особу обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду (ст. 40 КУпАП). Різновидами такого відшкодування можуть бути добровільне відшкодування/усунення заподіяної шкоди (п. 2 ч. 1 ст. 34 КУпАП) та стягнення шкоди у порядку цивільного судочинства (ч. 3 ст. 40 КУпАП).

Громадянин вважається притягненим до адміністративної відповідальності після того, як постановою про накладення адміністративного стягнення стосовно нього набере законної сили. Строк набрання законної сили згаданої постанови за чинним КУпАП становить 10 днів. Після чого починається відлік строку позовної давності, протягом якого можливо пред'явлення стягнення з громадянина або юридичної особи шкоди, завданої незаконною рубкою або іншими лісопорушеннями.

Стягнення шкоди у кримінальному процесі

Основним способом захисту порушених злочином майнових прав юридичних осіб, громадян та держави є цивільний позов у кримінальній справі. Згідно зі ст. 28 КПК України

особа, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину, має право при провадженні у кримінальній справі пред'явити до обвинуваченого або до осіб, які несуть матеріальну відповідальність за дії обвинуваченого, цивільний позов, який розглядається судом разом з кримінальною справою. Щодо кримінальних справ про незаконні рубки, то позов про стягнення з винної особи завданої шкоди заявляє прокурор в інтересах держави в особі територіального управління лісового господарства чи екологічної інспекції. Позивачем у цих справах виступає державне підприємство, у лісовому фонді якого сталась незаконна рубка.

Щодо строків заявлення цивільного позову, то він може бути пред'явлений як під час досудового слідства і дізнання, так і під час судового розгляду справи, але до початку судового слідства. Якщо прокурор не пред'явив цивільний позов у кримінальній справі, законом йому надається право пред'явити його в порядку цивільного судочинства.

Позов підлягає задоволенню, якщо буде встановлено, що мала місце подія злочину, в діях обвинуваченого встановлено наявність складу злочину, обвинувачений є винним у вчиненні злочину, між його протиправними, винними і кримінально караними діями (злочином) та матеріально шкідливими наслідками є причинний зв'язок.

Підкреслимо, що закриття справи з підстав, зазначених у статтях 7 і 7-1 Кримінально-процесуального кодексу України, не звільняє особу від обов'язку відшкодувати в установленому законом порядку матеріальні збитки, завдані нею державним, громадським організаціям або громадянам.

Прокурор та цивільний позивач при розгляді цивільного позову у кримінальному процесі звільнені законом від сплати судового збору.

3. Такси за лісопорушення: погляд цивільно-правової науки

Як і інші об'єкти природи, ліс не має товарної вартості. До нього не можна застосовувати загальні способи оцінки вартості – балансової, роздрібної, оптової, ринкової. Тому визначення розміру шкоди, завданої лісопорушеннями, відрізняється певною специфікою. Насамперед, природне походження лісів і відсутність їх вартісного виразу зумовила застосування таксового методу обчислення шкоди.

Загальним принципом таксового визначення шкоди, заподіяної незаконними рубками, є їх залежність від характеру допущених порушень вимог лісового законодавства, розміру, кількості та розмірів знищених чи пошкоджених дерев і чагарників. Для того щоб всебічно розібратись в обґрунтованості існуючих такс, варто спочатку розглянути погляди науковців-правників на визначення цього поняття.

1. Такси є своєрідною розрахунковою одиницею, тарифом, що має умовний характер і містить в своєму розмірі наперед визначену оцінку збитків, витрат держави, що виникнуть у зв'язку зі знищенням окремих природних компонентів. Такси враховують у вартісному виразі всі негативні майнові наслідки, а також культурну, наукову, історичну цінність природних об'єктів, їх розповсюдженість у певному регіоні та інші ознаки.

(Кравченко С.Н. Матеріальна відповідальність в системі охорони природи. – К., 1981. – 54 с.)

2. Такси являють собою умовні одиниці оцінки врахування витрат, понесених на ведення господарства, а також необхідності покарання винного. Вони складаються з двох частин: одна має на своєю ціллю відшкодування витрат, інша – покарання винного.

(Бринчук М.М. Екологічне право (право оточуючої середовища). Учебник. /М.: Юристъ, 1998. – 688 с.)

3. Такса – це умовна одиниця обчислення шкоди, розмір якої відображає відповідну частку витрат держави на охорону природи і поверх цього визначену суму, що стягується за вчинене правопорушення.

(Природоресурсне право і правова охорона оточуючої середовища: учебник/ Под ред. В.В. Петрова. – М.: Юрид. лит., 1988. – 512 с.)

4. Такса – це розрахункова одиниця, своєрідний стандарт, передбачений правом, який використовується у всіх випадках обчислення шкоди, завданої природним об'єктам, якщо тільки немає іншої вказівки законодавця чи сторони договору.

(Шемшученко Ю.С. Правові проблеми екології/ за ред. В.Л. Мунтяна. – К.: 1989. – 232 с.)

5. Такси за лісопорушення – заздалегідь встановлений державними компетентними органами розмір шкоди, заподіяної лісовим ресурсам, із врахуванням групи лісів, породи дерев, їх розміру та інших факторів.

(Правові проблеми використання і охорони рослинного світу /В.К. Попов, А.П. Гетьман // Право України. – 2000. – №2. – с.51–53)

Найбільш розповсюдженим є визначення **такси** як середньої величини вартості всіх негативних майнових наслідків, які виникають у разі незаконного добування, знищення чи псування об'єктів довкілля.

Загалом більшість науковців сходиться на думці, що такси за завдану довкіллю шкоду є умовними, тобто вони ніколи не відобразатимуть спричиненої шкоди. Пояснюється це тим, що у структурі шкоди значну частину становлять неoderжані доходи, неповернені та майбутні витрати на відновлення порушеного стану. Безумовно, що правовий механізм визначення шкоди, заподіяної порушенням лісового законодавства, повинен ґрунтуватися на

відшкодуванні екологічної та економічної шкоди. Втім, подібне розмежування також умовне, оскільки екологічна шкода зрештою оцінюється у матеріальному еквіваленті.

Такса має відповідати реальній вартості завданої лісопорушенням шкоди та встановлюватись таким чином, щоб охопити всю структуру спричинених збитків. Тільки за таких умов розмір майнового стягнення може бути адекватним характеру шкоди у кожному конкретному випадку вчинення лісопорушення.

4. Проблема обґрунтованості існуючих такс за вчинення незаконних рубок

4.1. Розміри такс за незаконні рубки: історія питання

Останнім часом від лісоводів можна почути багато нарікань на значні розміри стягнень, що застосовуються до лісгоспів при перевірках екологічними інспекціями. Фахівцями висловлюється думка, що чинні такси необґрунтовані та не враховують специфіку лісозаготівель. Підігрівають інтерес засоби масової інформації, які часто розміщують резонансні заголовки про незаконні та самовільні рубки, шкода від яких сягає декількох десятків або сотень тисяч гривень. Стандартні приклади таких повідомлень наведені нижче:

РОГАТИНСЬКИЙ ЛІСГОСП ЗАВДАВ ЗБИТКІВ НА 500 ТИСЯЧ ГРИВЕНЬ

Державною екологічною інспекцією в Івано-Франківській області за порушення вимог природоохоронного законодавства державному підприємству «Рогатинське лісове господарство» нараховано 515 тис. грн завданих довкіллю збитків.

Зокрема, за результатами позапланової перевірки стану ведення лісового господарства, проведеної державними інспекторами з охорони навколишнього природного середовища, на території лісгоспу виявлено такі порушення: незаконна рубка лісу – 203,42 метрів квадратних, пошкодження дерев – 2,49 квадратних метрів.

Матеріали перевірки передано в УСБУ в Івано-Франківській області.

04.10.2011, джерело - <http://firtka.if.ua/?action=show&id=11625>

Екоінспекція виставила претензії лісгоспам області на суму майже в 100 тисяч гривень

Державна екологічна інспекція в Закарпатській області провела перевірки лісгосподарських підприємств області

Державна екологічна інспекція в Закарпатській області провела перевірки лісгосподарських підприємств

області на предмет додержання ними вимог природоохоронного законодавства, в ході яких було виявлено такі порушення: незадовільна очистка лісосік від порубкових залишків, пошкоджених дерев до ступеня припинення росту, незаконна рубка дерев в межах лісосіки та ін. За результатами перевірок за порушення Лісового Кодексу України, санітарних правил в лісах України Інспекцією виставлено підприємствам претензії для добровільного відшкодування шкоди, заподіяної природним ресурсам, а саме: ДП "Мукачівське ЛГ" – на суму 74,902 тис. грн, ДП "Виноградівське ЛГ" 24,641 тис. грн, ДП "Свалявське ЛГ" – 0,136 тис. грн, Ужгородському військовому лісництву – 0,830 тис. грн.

Крім цього, Інспекцією притягнуто до адміністративної відповідальності 17 осіб на загальну суму штрафів 1,326 тис. грн.

При залишенні претензій без відповіді Державною екологічною інспекцією в Закарпатській області будуть подані відповідні позовні заяви до Господарського суду Закарпатської області. Державна екологічна інспекція в Закарпатській області

17.04.09, ДжЕРЕЛО - <http://uzhgorod.net.ua/news/35016?o=1>

На Ровенщині вирубили дерев'я на 50 тисяч гривень

24 января этого года 56-летний житель села Переброды Дубровицкого района Николай самовольно срубил 16 сосновых деревьев в лесном массиве близ села Жадень.

Решил не отставать от односельчанина и 26-летний тезка. Младший осилил срубить 20 деревьев. Сейчас решается вопрос о привлечении виновных лиц к ответственности, ведь мужчины нанесли ущерб государству на общую сумму более 50 тысяч гривен.

08.02.2010, джерело - <http://newyear.ogo.ua/articles/view/2010-02-08/20287.html>

В Хотинському держспецлісництві нарубили півмільйона збитків

Чернівецька міжрайонна природоохоронна прокуратура порушила дві кримінальні справи за фактами зловживання своїм службовим становищем службовими особами ДП «Хотинське держспецлісництво АПК» та за фактами вчинення останніми службового підроблення за ознаками складу злочинів, передбачених ч. 3 ст. 364, ч. 2 ст. 366 та ст. 246 КК України.

Службовці вказаного державного підприємства з метою незаконного збагачення умисно, в особистих інтересах та інтересах третіх осіб занизили кубомасу лісодеревини, тобто зазначили менші діаметри 79 дерев породи дуб, бук, черешня, клен та липа, внаслідок чого ці дерева були незаконно зрубані.

Внаслідок цього державним інтересам спричинені збитки на загальну суму майже 500 тис. грн. В іншому кварталі таким же чином незаконно зрубали 7 лип та 43 граби. Цього разу державним інтересам також були завдані збитки на загальну суму 300 тис. грн. Досудове слідство триває, повідомляє прес-служба прокуратури Чернівецької області.

16/01/2012, ДжЕРЕЛО : <http://www.chas.cv.ua/index.php?newsid=3295>

Дійсно, читаючи подібні замітки, не можна не звернути увагу на значні розміри відшкодування, що накладається на порушників. При цьому шкода нараховується за єдиними

таксами як на лісогосподарські підприємства, так і на звичайних громадян, що незаконно добувають ліс. Одразу не можна зрозуміти, який штраф чекає на порушника за одне зрубане дерево. Судячи з останнього повідомлення, середня ціна одного незаконного зрубаного дерева становить 4–6 тис. грн. У допитливого читача виникає низка логічних питань: звідки взята така вартість дерев? Хто і як встановлює та обраховує такси? Чим це обґрунтовується? Чи відшкодовується потім нарахована шкода?

Очевидно, така ситуація потребує прискіпливого аналізу законодавства як через призму загальних положень права, так і з позицій загальної науки про лісокористування.

Відповіді на більшість поставлених питань слід шукати у **Постанові Кабінету Міністрів України №665 від 23.07.2008 року «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу»** (надалі – Постанова КМУ №665). Головним розробником цього нормативного акта став Держкомлісгосп України. На офіційному сайті відомства, у розділі «Регуляторна діяльність» роз'яснюється мета прийняття згаданої Постанови, а саме: *«Необхідність розробки і введення в дію „Такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу” зумовлена невідповідністю між фактичним розміром шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями і громадянами, та розміром їх відшкодування, а також відсутністю у новому Лісовому кодексі України поділу лісів за групами»*.

Прийнята постанова по суті повністю відтворила скасовану **Постанову Кабінету Міністрів №1464 від 05.12.1996 року «Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісовому господарству»** (надалі – Постанова КМУ №1464), щоправда, з деякими змінами. Прийнятий документ вже не містив поділу лісів на першу та другу групу, а такси стали визначатись у грошовому розмірі, до того ж підлягали щорічній індексації. Як і інші нормативні акти, що регламентують ці правовідносини, обрахунок проводився, виходячи з діаметру дерева у корі біля шийки кореня. Нагадаємо, що попередня Постанова №1464 встановлювала такси у кратних розмірах до неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Прийнятий документ також роз'яснював декілька понять, запозичених з інших нормативних актів, однак принципово нічого нового не запроваджував. Обидві Постанови (чинна та скасована) визначали суб'єктами відповідальності підприємства, установи, організації та громадян. Проте у прийнятій Постанові не було відповідей на два важливі і пов'язані між собою питання: що слід називати незаконною рубкою (1) та чи поширюється її дія на порушення при лісозаготівлях, що допускаються постійними лісокористувачами (2)?

Власне, відповідь на друге питання спочатку була більш важливою. Особливо для постійних лісокористувачів, адже саме вони наділені виключним правом на заготівлю деревини. Пояснюється це тим, що у липні 2008 року втратила чинність відома у фахових колах **Постанова Кабінету Міністрів України №1378 від 29.07.1999 року «Про затвердження Правил відпуску деревини на пні в лісах України»** (надалі – Постанова КМУ

№ 1378). Цей важливий документ також був скасований через застарілість норм, спричинену набранням чинності у лютому 2006 року нової редакції Лісового кодексу України.

Скасована Постанова №1378 поряд з лісгосподарськими вимогами до заготівлі деревини містила і санкції за порушення таких вимог. Передбачені нарахування мали характер договірної неустойки, що обраховувалась у кратному розмірі до таксової вартості деревини. Пунктом 62 (розділ 8) Правил встановлювалось, *що за рубку дерев, не на призначених для цього ділянках, рубку без лісорубного квитка (ордера), або не в такій кількості і не тих дерев, що зазначені в матеріалах відведення, а також за пошкодження цих дерев до ступеня припинення росту на лісокористувача накладається десятикратна таксова вартість незаконно зрубаної або пошкодженої деревини.*

Тому в період дії двох урядових Постанов, що тривав з 1999 по 2008 рік, склалась практика, коли обрахунок шкоди, завданої самовільними рубками, що вчинені громадянами, здійснювався на підставі Постанови КМУ №1464. На лісозаготівельників (на той час до них відносились не тільки лісгоспи, а й інші суб'єкти господарювання, що одержували лісосічний фонд у західному регіоні країни) стягнення застосовувались на підставі Постанови №1378. Таким чином законодавство розмежовувало позадоговірну та договірну шкоду за вчинення незаконних рубок.

Проте після скасування Правил відпуску деревини на пні та прийняття Постанови КМУ №665 практика пішла іншим шляхом. Майнова шкода за незаконні лісозаготівлі, вчинені всіма суб'єктами (як громадянами так і лісокористувачами) стала обрахуватись відповідно такс, передбачених додатками 1, 2 Постанови КМУ №665. Таким чином за розмірами майнової відповідальності було зрівняно всіх. При накладенні адміністративних стягнень екологічні інспекції, а також правоохоронні органи при порушенні кримінальних справ за незаконні рубки почали керуватись лише згаданою Постановою.

Аналогічну позицію зайняли суди. Зокрема, Київський апеляційний господарський суд у постанові від 09.06.2011 року (справа № 14/2146 за позовом екологічної інспекції до ДП «Смілянський лісгосп» про стягнення шкоди в сумі 1760 грн) не визнав позицію відповідача щодо неприпустимості застосування Постанови КМУ №665 щодо постійних лісокористувачів при проведенні лісозаготівель. У його рішенні зазначено, що *«Доводи апеляційної скарги про неправомірність застосування позивачем Методики розрахунку завданих збитків лісовому господарству колегія суддів апеляційного господарського суду вважає необґрунтованими та безпідставними з огляду на те, що постанова Кабінету Міністрів України №665 від 23.07.2008 року не розмежовує відповідальність підприємств за належністю їх до окремих видів господарської діяльності або за мотивами вчинення таких порушень».*

З огляду на вимоги екологічного законодавства про повне відшкодування шкоди, така ситуація видається цілком обґрунтованою. *«Шкода, заподіяна внаслідок порушення природоохоронного законодавства, повинна відшкодовуватись у розмірах, які визначаються на підставі затверджених у встановленому порядку такс і методик обрахування шкоди. Відсутність таких такс або методик не може бути підставою для відмови у відшкодуванні шкоди»,* – саме так вказується у роз'ясненні Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища» від 27.06.2001 року. Оскільки іншого документа, який би встановлював відповідальність за незаконні рубки, не було, то правозастосовчим органам нічого не залишалось, окрім як застосувати Постанову КМУ №665.

Втім, у практиці господарського судочинства зустрічались випадки, коли суди заперечували застосування згаданих такс щодо лісгосподарських підприємств. Наприклад, рішенням Господарського суду Івано-Франківської області від 13.07.2010 року у справі №21/28 відмовлено у задоволенні позову екологічної інспекції про стягнення шкоди за незаконну рубку з Долинського спеціалізованого агролісгоспу в розмірі 18493 грн. Одним із аргументів відмови став такий висновок суду: *«Визначення «незаконна рубка» дано в спільному роз'ясненні управління статистики сільського господарства та навколишнього середовища Держкомстату України та управління охорони захисту лісу Держкомлісгоспу України, тобто це такі порушення, що скоєні підприємствами, установами, організаціями і громадянами, які здійснюють лісові користування, а також визначено види лісопорушень, що відносяться до незаконної рубки. Лісопорушення в насадженнях Долинського спецагролісгоспу виявлено в ході перевірки, як самовільні рубки вчиненні невстановленими особами (лісопорушниками) в осінньо-зимовий період 2008–2009 р.р., про що зазначено в акті №67 від 15.07.2009 р.*

Нарахування шкоди проведено згідно з постановою КМУ №665 від 23.07.2008 року, що передбачає застосування такс цієї постанови щодо підприємств, установ, організацій та громадян, які безпосередньо скоїли незаконну або самовільну рубку і визнають вину, що підтверджена у встановленому законом порядку».

У цій справі суд, аргументуючи неможливість застосування Постанови КМУ №665 до постійного лісокористувача стосовно шкоди, завданої невстановленими фізичними особами, послався на відомче визначення поняття «незаконна рубка». Оскільки суб'єктом відповідальності за незаконну рубку у подібному трактуванні могли бути тільки фізичні особи, суд дійшов до висновку про необґрунтованість позовних вимог екологічної інспекції.

До речі, наведений приклад стосується однієї із найбільш складних проблем застосування такс – стягнення з лісгоспів шкоди за самовільні рубки, що вчиняються невстановленими особами.

Як приклад можна навести рішення Господарського суду Вінницької області від 31.03.2011 року у справі №4/27/2011/5003, яким відмовлено в задоволенні позову Державної екологічної інспекції у Вінницькій області до дочірнього підприємства «Могилів-Подільський райагроліс «Віноблагроліс» про стягнення шкоди в розмірі 104475 грн, завданої незаконною (самовільною) рубкою, що вчинена невстановленими особами. За обставинами справи, у березні 2010 року інспекція провела перевірку дотримання вимог природоохоронного законодавства на території вказаного підприємства. У ході перевірки у Муровано-Куриловецькому лісництві виявлена незаконна рубка 35 дерев різних порід та діаметрів, а також 8 дерев було пошкоджено до ступеня припинення росту. Рубка була вчинена невстановленими особами, про що вказано в акті. Суд відмовив у задоволенні позову інспекції, оскільки наявні докази були визнані неналежними, а інших доказів, які б свідчили, що вирубка вчинена працівниками лісгоспу, не було. Цікаво, що в одному з аргументів судового рішення зазначалось, що Постановою КМУ №665 «не передбачено обчислення розміру шкоди за бездіяльність у вигляді незабезпечення охорони і зберігання дерев, а передбачено обчислення шкоди лише за незаконні, неправомірні дії – вирубування дерев, знищення, пошкодження дерев, чагарників».

Судова практика свідчить, що майже у кожній «лісовій» області екологічна інспекція заявляла до лісогосподарських підприємств подібні позови. Правовими підставами позовних вимог були положення ст. ст. 86, 89, 90 ЛКУ, згідно з якими лісова охорона зобов'язана охороняти ліс від незаконних рубок. Характерно, що подібних суперечок та конфліктів стає все більше, і суди виносять протилежні за змістом рішення. Іноді лісгоспи добровільно відшкодовують невеликі суми за виявлені в їхніх лісах самовільні рубки за претензіями, які висуває до них екологічна інспекція. Очевидно, що таким чином керівники лісгоспів намагаються уникнути судових суперечок з контролюючим органом.

Отже, питання майнової відповідальності постійних лісокористувачів за «самовільні» пні не таке просте, як здається на перший погляд. Ліс не є складом, що має огорожу; він є вільним для безперешкодного доступу громадян у будь-який час доби. Тому й уберегти всі дерева в лісі від самовільних рубок неможливо. Далеко не завжди можна встановити, а тим більше – притягти до відповідальності осіб, винних у вчиненні рубок. Тому практично у будь-якому лісовому масиві є ризик вчинення самовільних рубок. Відповідно, стягувати шкоду з лісгоспів за протиправні дії третіх осіб у цих ситуаціях здається несправедливим. З іншого боку, недобросовісні лісівники мають лазівку – заперечувати свою вину у скоєні ними незаконних рубок. Такі лісівники починають стверджувати, що виявлені рубки (на лісосіці чи поряд з нею) є самовільними і нібито скоєні «невстановленими» особами. Аргументом спору слугує відомий принцип «не пійманий – не крадій». Довести їх вину у подібних ситуаціях також буває складно.

Зауважимо, що піднята проблема не стала новою для лісового господарства. За період дії Постанов КМУ №1378 та №1464, що тривав з 1996 по 2007 роки, у правозастовчій практиці виникали аналогічні питання. Їх породжували випадки, коли за позовами екологічних інспекцій з лісгоспів стягувалась шкода за самовільні рубки, вчинені третіми особами. Обрахунок при цьому проводився згідно із вже скасованими таксами, передбаченими Постановою КМУ №1464.

Проблема була розв'язана у 2006 році. Щоправда, не зовсім правовим шляхом – виданням спільного листа-роз'яснення Міністерства екобезпеки та Держкомлісгоспу. Документ підписали перший заступник голови Держкомлісгоспу та заступник міністра Мінекобезпеки. Відомства домовились, що *«стягнення за самовільну рубку, пошкодження дерев і іншої лісової рослинності, передбачені згаданими таксами, застосовуються до осіб, що безпосередньо здійснили ці порушення і вина їх визначена у встановленому порядку. Застосування вказаних вище такс (ідеться про Постанови КМУ №1464 та №521. – прим. автора) до підприємств, установ, організацій і громадян, що здійснюють охорону лісових насаджень, крім випадків, коли встановлено, що вони безпосередньо скоїли такі порушення, є неправомірним»*. Листом Держкомлісгоспу від 16.03.2006 року за №08-01/882 це роз'яснення було надіслано на місця. Проте минув час, Постанови №1464 та №1378 були скасовані і вказаний лист також втратив чинність. Як згадувалось раніше, відтепер єдиним документом, на підставі якого обраховується шкода за незаконні рубки, стала Постанова КМУ №665.

Як бачимо, врегулювання правових підстав майнової відповідальності за лісопорушення, вчинені третіми особами на території лісового фонду лісгоспів, вимагає відповідного врегулювання у законодавстві. Поки що вказана правова колізія залишається невирішеною і потребує окремого аналізу, що виходить за рамки цього дослідження.

4.2 Недоліки застосування Постанови КМУ №665

Усю проблематику цивільно-правової відповідальності за лісопорушення не можна охопити у рамках однієї роботи. Однак, з огляду на значну кількість виявлених проблем у її застосуванні, чинна на сьогодні Постанова КМУ №665 містить низку недоліків, які вважаємо за потрібне проаналізувати більш детально.

4.2.1 Відсутність у законодавстві єдиного поняття «незаконна рубка»

Більшість необізнаних громадян розуміє під словами «незаконна рубка» тільки рубки, вчинені без одержання спеціального дозволу. Таке звужене трактування не зовсім вірне, адже йдеться лише про один із видів незаконних лісозаготівель – самовільні рубки. Відповідно до нормативних визначень та судового тлумачення, незаконні лісозаготівлі включають в себе цілий спектр лісопорушень, за наявності яких рубка вважається незаконною. На практиці

назвати рубку незаконною можна, виходячи з різних критеріїв, і часто такі критерії мають загальний характер та є спірними з позицій закону та наукового обґрунтованого лісокористування. Як і більшість екологічних правопорушень, незаконні рубки різняться між собою за суб'єктами вчинення, місцем, строками, обставинами вчинення, завданою шкодою тощо.

Проте Постанова КМУ №665 хоча і встановлює такси за незаконні рубки, однак не роз'яснює зміст цього поняття, не поділяє їх за суб'єктами та ступенем завданої шкоди. У цій ситуації залишається спиратись на визначення, які пропонують інші законодавчі акти та судові роз'яснення.

Згадана дефініція є у Постанові КМУ №521, яка встановлює розміри такс за порушення, вчинені на території та об'єктах природно-заповідного фонду. Документ розуміє під ***незаконною рубкою*** ***«рубку без спеціального на те дозволу, або за наявності дозволу, але не тих рослин, не на тих площах, ділянках, не в тій кількості (понад ліміт), не в ті терміни, що передбачені дозволом»***. З огляду на сферу дії цього нормативно-правового акта, можна стверджувати, що її положення мають лише обмежене значення. Тобто на цю дефініцію можна посилались у ситуаціях, коли протиправна рубка вчинена на ділянках ПЗФ.

Іншим документом, який стосується обрахунку шкоди за незаконні порубки на заповідних територіях, є Постанова КМУ №287, якою затверджені «Такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд України». Встановлені нею такси зараз не застосовуються через дію Постанови КМУ №521, проте через законодавчу недолугість документ залишається чинним. Його додаток 1 містить дещо звужене визначення незаконної рубки, розуміючи під цим ***«рубку дерев і чагарників без спеціального на те дозволу або за наявності дозволу, але не тих дерев (чагарників), не на тих площах, що передбачені дозволом»***.

Проте визначальними у правозастосовчій практиці є тлумачення законодавства України у кримінальних і цивільних справах, які донедавна надавались Пленумом Верховного Суду України. Такі роз'яснення мали форму Постанов Пленуму і ґрунтувались на узагальненні судової практики, аналізі судової статистики і рішень, прийнятих по справах, розглянутих Верховним Судом. Відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 08.07.2010 року, ці повноваження у 2010 році передані Вищому спеціалізованому суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Роз'яснення застосування судами окремих положень кримінальної законодавства за порушення лісового законодавства висвітлені у Постанові Пленуму Верховного Суду України №17 від 10.12.2004 року «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля». Зокрема, Постанова (п. 9) визначає ***незаконну рубку*** як ***вчинену «без відповідного дозволу; за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства; до***

початку чи після закінчення установлених у дозволі строків; не на призначених ділянках чи понад установлену кількість; не тих порід дерев, які визначені в дозволі; порід, вирубки яких заборонено». Хоча Постанови Пленуму ВСУ і не мають нормативного значення, їх положення повинні враховувати суди при розгляді справ. Також судові роз'яснення слугують орієнтиром для правоохоронних та контролюючих органів у правозастосуванні цього поняття.

Узагальнюючи законодавство та судові роз'яснення, можна виділити такі **типи незаконних рубок:**

1. рубка без спеціального дозволу (самовільна рубка):
 - Залежно від суб'єктів їх вчинення, слід розрізняти:
 - 1.1. самовільні рубки, вчинені громадянами та посадовцями юридичних осіб, що не перебувають у правовідносинах з лісовим господарством.
 - 1.2. самовільні рубки, вчинені працівниками лісового господарства;
2. рубки не тих дерев, що визначені у дозволі, в тому числі:
 - 2.1. – не тих порід, що визначені у дозволі;
 - 2.2 – дерев, які взагалі заборонено вирубувати;
3. рубки дерев за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства;
4. рубки не на тих площах, що вказані у дозволі (поза межами відведених ділянок);
5. не в тій кількості (понад ліміт), що вказано у дозволі;
6. не в ті терміни, що обумовлені дозволом (до початку чи після закінчення установлених дозволом строків).

4.2.2 Стисла характеристика незаконних рубок

Розглянемо на прикладах з судової практики кожен з названих видів незаконних рубок. Водночас спробуємо проаналізувати обґрунтованість застосування відповідних такс, передбачених Постановою КМУ №665, до кожного з наведених типів.

Рубки без спеціального дозволу (самовільні рубки):

- Самовільні рубки, вчинені громадянами та посадовцями юридичних осіб, що не перебувають у відносинах з лісовим господарством

Це найбільш розповсюджений тип незаконних рубок, що зустрічається у практиці судів, контролюючих та правоохоронних органів. При самовільних рубках цивільно-правова відповідальність має позадоговірний характер, оскільки такі порушення відносяться до деліктів. Згідно з чинним законодавством, пересічні громадяни не мають права самостійно проводити будь-які рубки дерев у будь-якому лісі (за винятком власників лісів). Право заготовлювати деревину надано тільки постійним лісокористувачам, які діють тільки у формі юридичних осіб. Заготівля деревини відноситься до спеціального лісокористування, яке, відповідно до ст. 69 Лісового кодексу України, дозволяється лише на підставі спеціального дозволу – лісорубного квитка. Особи, винні у самовільних рубках, притягуються лісовою охороною, екологічною інспекцією, правоохоронними органами до адміністративної або кримінальної відповідальності.

Громадяни-лісопорушники при вчиненні незаконних рубок не пов'язані відносинами з лісовим господарством. Отже, застосування до них такс повністю обґрунтоване, адже внаслідок протиправних дій державі завдаються прямі та непрямі збитки. Ці збитки включають всі витрати, передбачені таксами за незаконні рубки:

- прямі витрати (ринкова вартість деревини),
- втрачена вигода (тобто дохід, який можна було б отримати від приросту цих дерев),
- неповернені витрати (які лісгосп здійснював на те, щоб створити ці насадження, на їх охорону, догляд, зарплату працівникам тощо),
- майбутні витрати (замість зрубаних насаджень лісгосп повинен провести лісовідновлення тощо).

Теж саме стосується ситуацій, коли самовільні рубки організовують посадові особи інших, «нелісових» підприємств, установ, організації, надаючи вказівки підлеглим проводити знесення дерев без лісорубного квитка.

Ось типовий приклад самовільної рубки. *Рішенням Костопільського районного суду Рівненської області від 14.12.2011 року у цивільній справі №2-1396/11 за позовом прокурора Костопільського району до гр-на А. та гр-на Б. стягнуто шкоду, завдану за незаконною рубкою дерев, на суму **6821,02 грн.** За обставинами справи, 07.10.2011 року вказані особи в кварталі 72 виділ 20 Костопільського лісництва ДП СЛАП «Костопільський держлісгосп» вчинили порубку 2 дерев сосни звичайної діаметрами пня 40 та 32 см. 07.10.2011 року інженером з ОЗЛ щодо вказаних осіб винесені постанови про накладення адміністративного стягнення за ст. 65 КУпАП та накладено штраф у розмірі 85 грн.*

На нашу думку, саме цей тип рубок слід вважати «еталонним» при встановленні такс за незаконні рубки. Суб'єкти таких правопорушень не мають правовідносин з лісовим

господарством, а відтак на них повинні покладатись усі види витрат (прямі збитки, втрачена вигода, неповернені витрати, майбутні витрати на відновлення тощо), які передбачені таксами за незаконні рубки. Більш детально про структуру витрат, які мають входити до такс, йшлося у другому розділі цього дослідження.

- Самовільні рубки, вчинені працівниками лісового господарства

З цією категорією дещо складніше визначитись, адже лісівники перебувають у трудових відносинах з юридичною особою – постійним лісокористувачем. Більшість із них за своїми службовими обов'язками так або інакше причетні до виконання лісогосподарських заходів. Кожному лісникові добре відомо, що будь-яка рубка повинна виконуватись лише на підставі лісорубного квитка. На практиці двома основними критеріями, за якими розмежовують самовільні рубки, вчинені працівниками лісового господарства, та незаконні рубки при виконанні лісогосподарських робіт, є відсутність лісорубного квитка на розробку лісосіки (1) та корисливий мотив (2).

Предметом самовільних рубок в абсолютній більшості випадків стає деревина, що має ринковий попит. Їх виконавцями є переважно посадовці нижчої ланки лісового господарства: майстри лісу (лісники), іноді – лісничі, що надають вказівки своїм підлеглим провести такі рубки. Як правило, самовільні рубки вчинюються лісниками у великих розмірах, тому органами досудового слідства їх дії обґрунтовано кваліфікуються як злочини.

Приміром, вироком Жовківського районного суду Львівської області від 03.06.2011 року у справі №1-176/11 визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч.1 ст. 364 КК (зловживання службовим становищем), майстра лісу Любельського лісництва ДП «Жовківський лісгосп» гр-на А., який, будучи службовою та матеріально відповідальною особою, зловживаючи своїм службовим становищем, діючи в особистих інтересах, без лісорубного квитка у листопаді 2010 року незаконно зрізав 24 дерева породи сосна (загальна кубомаса 28,42 м³) у ввіреному йому під охорону лісовому обході, чим заподіяв істотної шкоди державним інтересам в сумі 83261 грн. Допитаний як підсудний вину визнав повністю та пояснив, що у ході проведеної у грудні 2010 року раптової ревізії на його обході були виявлені великі самовільні рубки. Після чого він злякався, що всі дерева «повішають» на нього і заставлять платити, тому вирішив зізнатись у вирубці особисто ним 24 дерев у кв. 34 Любельського лісництва. З повалених ним дерев він відрізав ділові сортименти завдовжки приблизно по 3–4 м і відвозив їх для продажу на пилораму у с. Бутино.

Вчинити самовільні рубки працівникам лісового господарства значно простіше, адже при вчиненні цих злочинів посадовці користуються службовим становищем, крадучи те, що вони зобов'язані охороняти. На перший погляд, було б логічним підвищити розміри такси за подібні протиправні дії саме для лісівників. Однак такий підхід вже матиме характер

покарання. Тому підвищення такс для лісівників, що вчиняють самовільні рубки, суперечитиме принципу відповідальності за одне порушення. З огляду на це, розміри такс за самовільні рубки, вчинені як лісівниками у зв'язку з виконанням службових обов'язків як працівниками лісової галузі, так і громадянами, мають бути однаковими.

- Рубки не тих дерев, що визначені у дозволі

Відповідно до ст. 69 Лісового кодексу України, на виділених лісових ділянках можуть використовуватись лише ті лісові ресурси і лише для тих цілей, що передбачені виданим спеціальним дозволом.

Згідно з п.п.4.2, 4.8 Наказу ДКЛГУ №403, відбір дерев для всіх видів рубок (крім суцільних) можливий, якщо діаметр дерева, що призначається до рубки, на висоті 1,3 м становить 8 см і більше. Одночасно з відбором дерев проводиться клеймування цих дерев біля шийки кореня і позначення категорії технічної придатності на висоті 1,3 м. Залежно від категорії технічної придатності, дерева позначають різцем (без пошкодження кабмію): ділові – однією рисою (I), напівділові – двома (II), дров'яні – трьома (III). Позначення можуть бути нанесені фарбою.

Будь-якому лісорубу відомо, що забороняється вирубувати невимічені рослини на ділянках, де облік деревини проводиться за кількістю дерев. Проте екологічною інспекцією досить часто при перевірках лісосік виявляються пні дерев, не призначених до рубки. Тому у судовій практиці багато рішень, за якими з лісгоспів стягується шкода за вирубку непризначених дерев.

Типовим прикладом буде рішення господарського суду м. Києва від 20.05.2011 року у справі № 54/70 за позовом Державної екологічної інспекції Міністерства ОНПС України до КП «Святошинське лісопаркове господарство» про стягнення **67546 грн** шкоди, завданої незаконними рубками. Серед інших порушень при обстеженні лісосік виявлено такі:

- у кв. 12 виділі 1-11, Вибіркова санітарна рубка (надалі – ВСП) 2008 року (Київське лісництво) виявлено один пень незаконно зрубаного дерева породи вільха. Ця порода не зазначена у відомості переліку дерев, які призначені до рубки та не зазначена в матеріально-грошовій оцінці лісосіки.

- у кв. 30 виділі 10, Лісовідновна рубка (надалі – ЛВР) 2007 року (Пуца-Водицьке лісництво) виявлено 10 пнів незаконно зрубаних дерев породи дуб, 10 пнів незаконно зрубаних дерев породи клен, один пень незаконно зрубаного дерева породи осика, 4 пні незаконно зрубаних дерев породи сосна, 3 пні незаконно зрубаних дерев породи береза та один пень незаконно зрубаного дерева породи черешня. Ці дерева не включені в матеріали відводу і зрубані працівниками відповідача при розробці лісосіки.

- у кв. 60 виділі 4, 5, ЛВР 2007 року (Пуща-Водицьке лісництво) виявлено 25 пнів незаконно зрубаних дерев породи черешня, 2 пні незаконно зрубаних дерев породи граб, 2 пні незаконно зрубаних дерев породи в'яз, 8 пнів незаконно зрубаних дерев породи клен та 4 пні незаконно зрубаних дерев породи берест. Ці породи не включені в матеріали відводу (не зазначені в польовій переліковій відомості дерев, що підлягають вирубуванню, та не зазначені в матеріально-грошовій оцінці лісосіки).

Виникає закономірне питання: яка причина (мотив) вчинення таких вирубок? Деревина була вирубана умисно або помилково? Чи оприбуткована одержана лісопродукція? Якщо перенадходження лісопродукції за результатами рубки немає, то куди вона ділась?

На наш погляд, у цих ситуаціях можуть висуватись дві основні версії:

Версія 1. Перелічені дерева були пошкоджені під час лісосічних робіт на ділянці, після чого вирубані без проведення довідводу та оформлення лісорубного квитка. Деревина від такої рубки оприбуткована у встановленому порядку. Як правило, ознаками цього порушення є вирубка менш цінних порід (береза, осика, вільха) на непризначених для цього лісових ділянках.

Наприклад, рішенням господарського суду Житомирської області від 03.02.2011 року у справі №11/1604 задоволено позов Державної екологічної інспекції Житомирської області до ДП «Бердичівський лісгосп» про стягнення шкоди, завданої незаконними рубками на суму **114694 грн.** Відповідно до тексту судового рішення, у червні 2010 року державними інспекторами з ОНПС була проведена планова перевірка дотримання вимог природоохоронного законодавства на підприємстві, у ході якої виявлено 27 порушень: незаконні рубки, пошкодження дерев до ступеня припинення/неприпинення росту. Серед іншого, по Чорнолізькому лісництву виявлені такі порушення:

- кв. 82. вид. 9. пл. 6,5 га, ВСР 2010 року, у межах рубки виявлено незаконно зрубані дерева (6 штук), які не зазначені в матеріалах відводу, породи сосна звичайна. Розмір шкоди лісу, заподіяної незаконною рубкою, становить – 13834,19 грн.

- кв. 48. вид. 8. зрізано та вивезено 5 вітровальних дерев породи сосна звичайна та одне дерево породи граб звичайний без належного на те дозволу (лісорубного квитка). Розмір шкоди, заподіяної лісу незаконною рубкою дерев, – 10220,85 грн.

- кв. 82. вид. 10. пл. 6,0 га, ВСР 2010 року, виявлено незаконно зрубане в межах рубки одне дерево породи клен, яке не зазначено в матеріалах відводу. Розмір заподіяної лісу шкоди становить 4383,90 грн.

У Романівському лісництві:

- кв. 23. вид. 32. пл. 5,4 га, ВСР 2009 року, виявлено незаконно зрубані дерева, які не зазначені в матеріалах відводу, в кількості 9 шт., породи – вільха чорна, липа, осика та граб

звичайний. Розмір заподіяної внаслідок незаконної рубки дерев шкоди лісу становить 1267,00 грн.

У судовому рішенні не згадується про оприбуткування вказаної деревини, що цілком обґрунтовано, оскільки для віднесення рубки до незаконної ця обставина значення немає. У таких ситуаціях має місце безумовне порушення лісогосподарських вимог з боку лісівників, які не провели відвід цих дерев та не оформили у встановлені строки лісорубний квиток.

Версія 2. Дерев, не призначені до рубки, маючи високу товарну цінність, були зрубані умисно за безпосередньої участі або з відома посадовців лісового господарства. Одержана лісопродукція навмисно не була облікована, привласнена та пізніше незаконно реалізована з лісосіки третім особам.

Рішенням Господарського суду Чернівецької області від 12.08.2011 року у господарській справі №8/5027/706/2011 за позовом Державної екологічної інспекції у Чернівецькій області поставлено стягнути з ДП «Берегометське лісомисливське господарство» шкоду, завдану незаконною рубкою в розмірі 16105 грн. Працівниками екологічної інспекції за підсумками обстеження ділянки площею 4,2 га Гірсько-Кутського лісництва (яка належить до територій ПЗФ місцевого значення), на якій проведена ВСП, було виявлено 10 дерев породи ялина, зрубаних протягом 2011 року. Пні зрубаних дерев замасковані старими порубковими рештками та лісовою підстилкою. На кореневих лапах не виявлено відтисків клейм на деревах, відведених в рубку, та самовільних рубок. Оскільки в лісорубному квитку на вказану рубку зазначено, що вирубуванню не підлягають неклеймовані дерева, ця рубка визнана незаконною. Розмір нарахованої шкоди проводився на підставі Постанови КМУ №521 та становив 16105 грн.

У цій ситуації найімовірніше, що рубка була вчинена з відома працівників лісництва, які займались розробкою лісосіки. Ймовірно, що одержана деревина була ними привласнена. На це, зокрема, вказує намагання приховати порушення – замаскувати пні, таким чином ухилившись від відповідальності. Схожими способами приховування рубки є випалювання пнів, спалювання на них порубкових решток, зрізування нижче рівня ґрунту та прикидання землею, обливання аміачною селітрою тощо. Очевидно, що порушникам, які вчинюють такі рубки, немає сенсу займатись подібним маскуваням «незаконних» пнів, прибирати порубкові рештки тощо. Тим більше – робити це на лісосіці, де високий ризик викриття злочину лісовою охороною.

Іншим різновидом рубок дерев, не зазначених у дозволі, є протиправне використання клейм посадовцями лісового господарства для вирубки потрібних дерев. Як правило, ці порушення трапляється тоді, коли відводи до рубки і самі рубки виконують одні і ті ж лісівники. Наприклад, лісничі на вже відведеній ділянці вибіркової рубки клеймують здорові

дерева, які не дозволяється відводити до такого виду рубок. Звісно, у лісорубний квиток їх не вносять. Як правило, клеймуються великі дерева дорогих порід, що мають найбільшу цінність. Мета таких діянь – створити необліковані надлишки деревини і привласнити їх на свою користь шляхом незаконної реалізації третім особам. Такі вирубки є кримінально-караними, оскільки містять ознаки таких злочинів, як зловживання службовим становищем (ст. 364 КК України), незаконна рубка (ст. 246 КК України), привласнення державного майна (ст. 191 КК України), службове підроблення документів (ст. 366 КК України) тощо. Виявити подібні злочини можливо лише при проведенні контрольних переліків пнів.

Наприклад, вироком Чемеровецького районного суду Хмельницької області від 16.11.2011 року у кримінальній справі №1-6/11 визнано винним у вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 246, ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 366 КК України гр-на А., який, займаючи посаду начальника Циківського лісорозсадника ДП «Кам'янець-Подільський лісгосп» та в подальшому – лісничого Циківського лісництва того ж підприємства, в період з червня 2008 року по липень 2009 року, зловживаючи своїм службовим становищем та діючи всупереч інтересам служби, з корисливих мотивів, умисно організував незаконну рубку, надаючи вказівки підлеглим лісникам клеймувати для рубки здорові, сироростучі дерева великих діаметрів породи дуб. Проте клеймовані дерева умисно не зазначав у матеріалах відводу, в подальшому лісорубний квиток на них не виписував. Внаслідок цього клеймовані дерева були зрізані під час проведення вибірково-санітарної рубки на ділянках лісництва. Всього було незаконно зрубано 161 дерево дуба звичайного та 6 дерев граба загальним обсягом 479,9 м³. Таким чином, діями підсудного завдано шкоди на загальну суму 882320 грн.

Підсудному у цій справі інкримінувалось також вчинення розкрадання майна (ч. 2 ст. 191 КК України), звинувачення ґрунтувалось на тому, що деревина від вчинених рубок документально не обліковувалась, а її відпуском невстановленим покупцям займався сам підсудний. Проте у ході судового розгляду вина лісничого гр-на А. у вчиненні розкрадання не була доведена, оскільки, згідно з документами, не було зафіксовано надлишкового виходу лісопродукції по породах.

Тому постає логічне питання: як відокремити незаконні (самовільні) рубки від незаконних (лісгосподарських) рубок, що вчинюються працівниками лісового господарства? Адже різниця між ними досить умовна: у першому випадку лісівники на свій розсуд, без оформлення дозволу обирають найкращі дерева і вирубують їх на ділянках, де не проводиться жодних лісосічних робіт. У другому випадку лісорубний квиток є, але незаконна рубка окремих дерев відбувається на ділянці, відведених у рубку.

Подібні незаконні рубки, під час яких зрубана деревина приносить вигоду посадовцям лісового господарства, за ступенем суспільної небезпечності можна прирівнювати до самовільних порубок.

Рубки дерев, які взагалі заборонено вирубувати

Згідно зі ст. 70 Лісового кодексу України, під час проведення заготівлі деревини не дозволяється вирубування та пошкодження:

- цінних та рідкісних дерев і чагарників, занесених до Червоної книги України;
- насінникових і плюсових дерев.

Наказ ДКЛГУ №403 від 22.11.2010 року (п. 4.15) вказує лісівникам зазначати у польовій переліковій відомості про «цінні та рідкісні дерева, занесені до Червоної книги України, плюсові дерева, насінники або їх групи, дерева з наявністю дупел та гнізд птахів, інші дерева, які не підлягають вирубуванню і залишаються на лісосіках. На цих деревах на висоті 1,5 м наносять кільце завширшки 10 см червоною фарбою та порядковий номер. На підставі польової перелікової відомості інформація про наявність таких дерев із зазначенням кількості за породами вноситься до лісорубного квитка, як таких, що не підлягають вирубуванню».

У виняткових випадках вирубування насінників і плюсових дерев може бути здійснене з дозволу ОУЛМГ, а в межах територій і об'єктів природно-заповідного фонду – в установленому порядку з дозволу територіальних управлінь з охорони навколишнього природного середовища.

Вирубка дерев та чагарників, занесених до Червоної книги України, здійснюється у встановленому порядку лише з дозволу Міністерства екології та природних ресурсів.

Незаконні вирубки червонокнижних, насінникових та плюсових дерев у практиці екологічних інспекцій зустрічаються дуже рідко.

Рубки дерев за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства

Розглядаючи питання рубок дерев за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства, слід зупинитись також на практиці призначення вибіркового санітарних рубок (ВСР). В останні роки такі рубки часто стають предметом скарг громадян, викликають обурення у місцевих громад.

Питання призначення вибіркового санітарних рубок протягом останніх 11 років врегульовувала Постанова КМУ №555 від 27.07.1995 року, якою були затверджені «Санітарні правила в лісах України». 21.03.2012 року Наказом Мінагрополітики України №136 прийнятий документ з аналогічною назвою. Однак згадана Постанова станом на червень 2012 року залишається не скасованою, а відтак є чинною.

Нагадаємо, що Постанова КМУ №555 (п.10) дозволяла постійним лісокористувачам вилучати при ВСР сухостійні, усихаючі, сильно ослаблені, пошкоджені шкідниками, хворобами та внаслідок стихійних природних явищ (пожежі, вітровали, буреломи) і

техногенних впливів окремих дерев або їх груп запасом 5 і більше куб. м з гектара. При цьому вилучення дерев не повинно призводити до зменшення повноти деревостану до критичного рівня.

Середні запаси сухостою у вітчизняних лісах складають не менше 10 куб. м на га, тому практично завжди можна знайти підстави, щоб призначити ВСП у більшості деревостанів, особливо листяних. Фактично чинне законодавство дає можливість проводити ВСП в усіх без винятку лісах. Норми згаданого підзаконного акту вимагають терміново та негайно проводити санітарні заходи, тому часто такі вирубки важко проконтролювати екологічним інспекціям та правоохоронним органам. Іноді це обумовлювало протиправну практику, коли замість заходів фактично відбувались так звані «підшукувальні» (рос. – «приисковые») рубки, під час яких відводили та вирубували здорові, сироростучі дерева, що мають найбільшу товарну цінність та якість. В Росії подібні рубки догляду (рос. – «рубки ухода») отримали у професійному середовищі недвозначну назву «рубки доходу». Часто подібні незаконні рубки супроводжуються грубими порушеннями при визначенні технічної придатності деревини: ділову деревину відносять до дров'яної. При подальшій реалізації такої деревини це дає можливість недобросовісним лісівникам отримувати доходи за рахунок різниці між цінами на ділову та дров'яну деревину.

З точки зору закону, внесення до матеріалів відводу неправдивих відомостей про те, що вимічені в рубку здорові дерева є сухостійними чи усихаючими, є кримінальним злочином – службовим підробленням.

Контролюючі та правоохоронні органи відносять вибірккові санітарні рубки до категорії незаконних за різних підстав. Головним критерієм при цьому є грубе порушення вимог лісового законодавства при видачі лісорубного квитка. Наприклад, *вироком Полтавського районного суду Полтавської області у кримінальній справі №1-173/2010 засуджено директора Полтавського міжгосподарського лісгоспу «Міжлісгосп» гр. А за ст.ст. 246, 364 ч. 2, 366 ч.2 КК України (незаконна рубка, зловживання службовим становищем, службове підроблення).* *Вказана особа 18.01.2010 року виписала лісорубний квиток на проведення ВСП дерев дуба та липи в кв. 8 виділ 3 лісового масиву на території Мачухівської сільської ради Полтавського району. На підставі виданого лісорубного квитка ним особисто були вимічені дерева, що підлягають рубці, після чого у лютому–березні 2010 року за його дозволом проведена ВСП на замовлення гр-на Б., у ході якої вирубано 102 сироростучих та 48 сухостійних дерев. Фахівцями ДСЛО «Східлісозахист» була проведена лісопатологічна експертиза, згідно з висновками якої вказану рубку визнано незаконною. Зокрема, при видачі лісорубного квитка не надавались матеріали лісовпорядкування, плани санітарно-оздоровчих заходів, акт спеціального обстеження; ОУЛМГ не надавало дозвіл на вказану рубку, вимітка дерев здійснювалась після видачі лісорубного квитка; насадження відводилось у рубку в безлистяний*

період (у лютому); у матеріалах відводу відсутня технологічна карта на розробку лісосіки, на ділянці відсутні лісогосподарські стовпці, лісничий не вніс подання на вирубку. Розмір шкоди, завданий незаконною рубкою, становив 301553,50 грн.

У цьому випадку більшість лісопродукції була вивезена з лісосіки, тому встановити стан зрубаних дерев важко. Однак можна припустити, що за наявності лісорубного квитка до вирубки була вимічена частина здорових дерев. З огляду на кількість перелічених грубих порушень, ця вирубка була обґрунтовано кваліфікована як незаконна. Правових та документальних підстав для її призначення не було.

В іншому випадку екологічна інспекція визнала незаконною прохідну рубку через те, що при її призначенні були порушені специфічні вимоги лісового законодавства. Зокрема, рішенням Господарського суду Львівської області від 22.12.2011 року у справі 5015/6148/11 задоволено позов Державної екологічної інспекції у Львівській області до ДП «Бібрське лісове господарство» про стягнення шкоди, завданої незаконною рубкою на суму 198156 грн. За обставинами справи, у липні 2010 року екологічними інспекторами була проведена перевірка, у ході якої в кв. 38 вид. 13 Брюховецького лісництва на площі 2,9 га у дубовому насадженні проведено прохідну рубку кубомасою 52 куб. м на підставі лісорубного квитка. За даними акта обстеження від 15.01.2009 року, склад насадження був таким: к-ри 3Дз3Сз2ГзБп, вік 50 років, середня висота 17 метрів, середній діаметр 22 см, середня повнота 0,8 (нерівномірна, в окремих куртинах вона сягала 0,85-0,95), запас насадження 195 мі/га. Актом зафіксовано, що була загроза заміни головної породи на малоцінну. Порушуючи вимоги п.п. 4, 13 Постанови КМУ №724 від 12.05.2007 року «Про затвердження правил поліпшення якісного стану лісів», ця рубка, не будучи запроектованою матеріалами лісовпорядкування, призначена при повноті деревостану 0,8, і про це не було своєчасно повідомлено територіальне управління охорони навколишнього природного середовища.

Справа була предметом розгляду Вищого господарського суду, який скасував попередні рішення першої та апеляційної інстанції, винесені на користь лісгоспу. У своїй Постанові ВГСУ зазначив, що необхідно з'ясувати, вирубку якої породи було проведено: головної або малоцінної, та чи була загроза заміни головної породи на малоцінну. Як було встановлено судом, згідно з відомістю матеріально-грошової оцінки лісосіки, із 90 зрубаних дерев – 54 дерева породи дуб, що становить 60% від всього обсягу вирубки. Із малоцінних порід, які можуть становити загрозу зміни основної породи, зрубано лише 7 дерев породи граб, тобто 8% від загальної кількості зрубаних дерев. Вирубання цінних порід дерев (дуб, бук) призводить до заміни видового складу лісів, у них зростає частка малоцінних порід (граб, береза, осика та ін.). Враховуючи викладені доводи, суд дійшов висновку про обґрунтованість вимог екологічної інспекції та задовольнив позов.

Як бачимо, у цій справі відповідачем було порушено дві чіткі вимоги законодавства, внаслідок чого рубка визнана незаконною: дотримання рівня повноти насадження, що призначається у рубку, та неповідомлення управління екології про те, що запланована рубка не запроектована матеріалами лісовпорядкування.

Проте у судовій практиці зустрічаються прецеденти, пов'язані з віднесенням рубок до незаконних, погодитись з якими вкрай важко. Приміром, у липні 2010 року Державна екологічна інспекція в Київській області звернулась з позовом до Національного університету біоресурсів та природокористування України в особі відокремленого підрозділу «Боярська лісова дослідна станція» з вимогами відшкодування шкоди в сумі 10500537 грн (!), що завдана незаконною рубкою. Рішенням Господарського суду Київської області від 22.12.2010 року у справі №19/177-10/3 в задоволенні позовних вимог було відмовлено. Постановою Київського апеляційного господарського суду від 10.03.2011 року апеляційну скаргу екологічної інспекції залишено без задоволення, а рішення суду першої інстанції – без змін. Підставою для судового звернення стала перевірка, проведена у червні 2010 року у відокремленому підрозділі «Боярська лісова дослідна станція», у ході якої було зафіксовано, що відповідач здійснив заготівлю деревини під час рубок головного користування в кількості 3315 дерев на ділянках загальною площею 5 га у Дзвінківському та Боярському лісництві за відсутності розрахункової лісосіки на 2010 рік. Позивач посилався на вимоги ст. 71 Лісового кодексу України, згідно з якими лімітом заготівлі деревини у ході рубок головного користування є затверджена у встановленому порядку лісосіка. У ході судового розгляду відповідач довів, що на час проведення рубки діяв наказ Мінприроди №128 від 09.06.1999 року, яким була затверджена розрахункова лісосіка для Боярської ЛДС. Згідно з матеріалами справи, розрахункова лісосіка по ВПНУБіП «Боярська ЛДС» на період з 2008 по 2017 роки розглянута та прийнята без змін на другій лісовпорядній нараді 18.02.2009 УДПЛВО ВО «Укрдержліспроект». Розміщення та призначення в рубку вказаних інспекцією лісосік підтверджується адміністративно-організаційною структурою відповідно до проекту організації та розвитку лісового господарства ВП НАУ «Боярська ЛДС», планово-картографічними матеріалами, таксаційними описами, відомостями запроектованих заходів та затвердженої та погодженої Держуправлінням ОНПС в Київській області відомості чергової лісосіки на 2010 рік, з якої очевидно, що ліміт заготівлі деревини в порядку РГК не перевищує розрахункової лісосіку та становить 24484 куб. м.

Ціна позову у цій справі (10,5 млн. грн) стала рекордною для вітчизняної судової практики в сфері лісокористування. На наш погляд, викладена ситуація наочно продемонструвала необхідність розмежування договірної та позадоговірної відповідальності за лісопорушення та встановлення чітких критеріїв поняття «незаконна рубка». Навіть якщо припустити у цьому випадку, що постійний лісокористувач провів би РГК за відсутності

затвердженої лісосіки, але за наявності відповідних матеріалів лісокористування, де чітко передбачались підстави призначення РГК, вказане порушення за своїм змістом у будь-якому випадку мало б формальний характер. Звісно, це було б безумовним порушенням вимог закону. Проте, зважаючи на відсутність заподіяння реальної шкоди лісу, у таких ситуаціях на постійного лісокористувача доцільно накладати адміністративний штраф або у крайньому разі – нараховувати неустойку.

Тому ми вважаємо, що застосування Постанови КМУ №665 не може бути обґрунтованим до всіх порушень лісового законодавства, що допускаються при призначенні рубок.

Рубки не на тих площах, що вказані у дозволі

Відповідно до загальної лісогосподарської процедури, у ході відведення лісових ділянок проводяться роботи з їх відмежування (Наказ ДКЛГУ №403 від 22.11.2010 року, Настанова з відводу і таксації лісосік у лісах СРСР, затверджена 27.12.1968 року Наказом Держкомлісгоспу Ради Міністрів СРСР.) Такі роботи передбачають:

- огляд ділянки на предмет доцільності проведення запланованого заходу;
- прорубування візирів, за винятком сторін, що мають чітко визначені на місцевості лінії;
- встановлення лісогосподарських стовпів і пікетних кілків;
- промірювання межових ліній, вимірювання румбів (кутів) між ними або встановлення координат точок повороту при використанні глобальної системи позиціонування;
- прив'язка до кварталних стовпів або інших орієнтирів, які позначені у матеріалах лісовпорядкування.

На візирах лісосік, що відводяться під суцільні рубки, зрубують усі дерева з діаметром менше 16 см (товщі дерева обходять) зі звалюванням їх у бік лісосіки. Уздовж візирів дерева, що прилягають до лісосіки з протилежного боку, затесуються без пошкодження кабіню та клеймуються на висоті 1,3 м від кореневої шийки.

На візирах лісосік, що відводяться під несучільні рубки, дерева, як правило, не зрубують, а візир розчищають шляхом обрубання сучків та гілок, а також рубки чагарників. Ширина прорубаних візирів повинна бути не менше 0,5 м.

Зйомка та прив'язка лісосік виконується за допомогою повірених інструментів.

Як відомо, вирубка дерев за межами лісосік заборонена, а відтак вважається незаконною. Подібні рубки ще називаються «завізирними», оскільки вони здійснюються за межами встановлених візирів (прорубаних меж лісосік). Екологічні інспекції при проведенні

перевірок часто виявляють подібні рубки. Їх вчинення може бути обумовлено декількома причинами. Це може бути необережність лісорубів, спричинена неякісним прорубуванням візирів при вибіркових рубках, помилки у проведенні бусольної зйомки, знесення завислих дерев на суміжних ділянках, що заважали рубці, тощо. Крім цього, це можуть бути умисні дії, спрямовані на одержання лісівниками необлікованих запасів деревини. В останньому випадку зрубані дерева не вимічаються, а деревина привласнюється і незаконно реалізується третім особам.

*Тому у судовій практиці доволі поширені справи про незаконні рубки, вчинені за межами лісосік. Типовим прикладом є рішення Господарського суду Житомирської області від 24.03.2011 року №18/1497 за позовом Житомирського міжрайонного природоохоронного прокурора в інтересах Державної екологічної інспекції в Житомирській області до ДП «Овруцьке спеціалізоване лісове господарство», за яким зі спеціалізованого лісгоспу стягнуто шкоди в розмірі **26072 грн.** за проведення рубки за межами візирних ліній. За обставинами справи, інспекцією перевірено 8 ділянок, де проводились суцільні РГК, і виявлено вирубку **29 дерев** за межами візирних ліній, породи сосна і береза.*

Також рубки за межами лісосік бувають спричинені через помилки або свідоме внесення неправдивих даних у документи бусольної зйомки. Наприклад, рішенням господарського суду Чернігівської області від 24.03.2011 року у справі №5/22 за позовом Чернігівського міжрайонного природоохоронного прокурора в інтересах Державної екологічної інспекції в Чернігівській області до ДП «Остерський військовий лісгосп» задоволено позов про стягнення **71359 грн.** за шкоду, завдану незаконною рубкою.

За обставинами справи, у вересні 2010 року Державною екологічною інспекцією в Чернігівській області проведено позапланову перевірку дотримання лісгоспом вимог природоохоронного законодавства. За результатами перевірки складено акт №253 від 30.09.2010, де зазначено, що бусольна зйомка ділянки, наданої працівникам ДП «Остерський військовий лісгосп» для перевірки, відрізняється від бусольної зйомки, на підставі якої виписано лісорубний квиток за №123558 серії 02АКБ від 25.04.2007 на проведення заготівлі деревини. З виїздом на місце комісії встановлено межі лісосіки (відповідно до плану, на підставі якого виписано лісорубний квиток), внаслідок чого працівниками лісгоспу проведено незаконну рубку 110 дерев за межами лісосіки.

Перевіркою встановлено, що план, на підставі якого виписувався лісорубний квиток на проведення суцільної РГК (далі – план №1,) та план, який зберігався в матеріалах відводу ДП «Остерський військовий лісгосп» та був наданий інспектору при проведенні перевірки 30.09.2010 (далі – план №2) суттєво відрізняються. Так, згідно з планом №1, точка 0 (точка прив'язки) знаходилась в румбі Пн-Сх 65° 30'. Відстань від точки прив'язки до точки 1 становила 240 м. Лінія 1-5 становила 550 м (румб Пн-Зх 10° 0'). Згідно ж із планом №2,

точка прив'язки знаходиться в румбі Пн-Сх $84^{\circ} 30'$; відстань від точки 0 до точки 1 – 75,30 м, лінія між точками 1–2 становить 365 м (відповідно до даних геодезичного журналу). Однак, відповідно до запису, зробленого від руки 17.12.2010, з підписами ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_5, відстань у румбі Пн-Сх $84^{\circ} 30'$ від точки 0 до точки 1 становить 74,70 м, а в румбі Пн-Зх $10^{\circ} 15'$ між точками 1–2 – **528,90 м**.

Лігосп заперечив доводи прокурора, вказавши, що було проведено повторну бусольну зйомку та встановлено, що 110 пнів, які вважаються за незаконно зрубані, входять до зони рубки головного користування. Зйомка здійснювалась працівником за допомогою GPS пристрою. Наданий держінспектору з ОНПС план для порівняння при здійсненні перевірки представник відповідача вважає помилковим, оскільки відвід лісосіки проводився неодноразово.

Проте судом встановлено, що план відведення, який надавався лігоспом при проведенні перевірки, не відповідав первинному, а саме, в плані було змінено точку прив'язки, місцезнаходження точки 1 та довжину мірних ліній. Площа ділянки відповідно до лісорубного квитка та первинного плану становить **4,3 га**, а відповідно до плану, наданого відповідачем, – **3,4 га** тощо. Однак, відповідно до плану №1, що є невід'ємною частиною матеріалів відводу на проведення рубки головного користування та на підставі якого видавався лісорубний квиток, площа лісосіки становить 4,3 га.

Отже, заперечення лігоспу стосовно того, що вирубка здійснювалась працівниками лігоспу в межах лісосіки, спростовані матеріалами справи. Позов задоволено у повному обсязі.

Іншим прикладом рубок за межами лісосік можуть бути умисні дії працівників лісового господарства, які самовільно, всупереч документам відводу розширюють межі ділянок, що підлягають рубці. Незаконно добута деревина привласнюється, тобто порушники діють з корисливих мотивів. Найбільш примітивним способом вчинення такого злочину є самовільне перенесення лісогосподарських стовпів на ділянку, прилеглу до лісосіки.

Зокрема, вироком Ізяславського районного суду Хмельницької області від 05.05.2009 року у кримінальній справі №1-61-09 засуджено за ст. 365 ч.3, ст.246 КК України (перевищення службових повноважень та незаконна рубка) старшого майстра лісу гр. А. та лісника ДКГП «Надія» гр. Б. За текстом вироку, у липні 2008 року на підставі лісорубного квитка №108 від 16.07.2008 року у кв. 6 вид. 24, що знаходиться у постійному користуванні ДКГП «Надія», проводилась суцільна рубка лісу на площі 1 га. Після закінчення рубки підсудними було виявлено, що деревини заготовлено значно менше, ніж передбачено лісорубним квитком. Не повідомляючи про факт нестачі керівництво підприємства, не оформлюючи лісорубний квиток, підсудні за спільною домовленістю вирішили приховати факт нестачі деревини шляхом самовільного розширення ділянки рубки, для чого провели

виділення у кв. 6 вид. 24 ділянки лісу площею 0,2 га, де росли 153 дерева породи граб. На незаконно відведеній ділянці ними була організована незаконна рубка дерев, за межами лісосіки, без спеціального дозволу, чим завдано шкоди на суму 104313 грн.

Як у випадках з рубками не тих дерев, що визначені у дозволі, встановлення розмірів майнової відповідальності за такі види незаконних лісозаготівель потребує додаткового вивчення.

Рубка не в тій кількості (понад ліміт), що вказана у дозволі

Вказаний тип незаконних рубок не розповсюджений у судовій практиці, що значною мірою пов'язано з певною невизначеністю цього формулювання. Форма спеціального дозволу на проведення рубки – лісорубного квитка – наводиться у додатку 1 «Порядку видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів», затвердженого Постановою КМУ №761 від 23.05.2007 року. У лісорубному квитку вказується кількість дерев, що підлягають рубці, та загальна кубомаса деревини з розподілом на ділову, дров'яну, хмиз тощо.

Як відомо, облік деревини на виділених лісосіках здійснюється за площею, кількістю дерев, що призначені до рубки (подервно), кількістю заготовленої деревини. З цього випливає, що у випадку перевищення кількості дерев або заготовленої деревини, що зазначена у лісорубному квитку, відповідні дерева слід вважати незаконно зрубаними. Як правило, подібні порушення виявляються екологічною інспекцією шляхом контрольних переліків суцільних рубок. Після порівняння даних контрольного переліку та перелікової відомості встановлюються розходження у кількості дерев, призначених до рубки, та в їх діаметрах на висоті пня. Далі за діаметрами незаконно зрубаних дерев на підставі Постанови КМУ №665 обраховується заподіяна шкода.

Поняття «ліміт» у чинному лісовому законодавстві не вживається, воно також не передбачене для лісорубного квитка. Щоправда, наказ ДКЛГУ №403 від 22.11.2010 року у рядку «рубати у рахунок» одним із варіантів пропонує вказувати «ліміт заготівлі деревини в порядку рубок головного користування _____ року». Втім, на практиці невідомі випадки перевищень розрахункової лісосіки за одним лісорубним квитком, яка, по суті, і є лімітом заготівлі деревини в ході рубок головного користування, виділеним певному лісгоспу на певний рік.

Зауважимо, що попередня редакція Лісового кодексу України містила поняття «ліміт лісосічного фонду», визначене у Наказі Мінприроди №26 від 31.03.1993 року, яким затверджена «Інструкція про порядок установа лімітів на використання лісових ресурсів державного значення». Розподіл таких лімітів між лісозаготівельниками проводився обласними державними адміністраціями. Після зміни редакції Лісового кодексу та втрати

чинності наведеним Наказом Мінприроди поняття «ліміт лісосічного фонду» не використовується у лісовому законодавстві.

З описаним типом незаконних рубок пов'язаний інший вид порушень при проведенні законних рубок – умисне утворення надлишків деревини. Адже окремі дослідники, вживаючи термін «незаконно заготовлена деревина», розуміють під ним деревину, що добута лише в ході незаконних рубок. Таке трактування не можна визнати вірним, оскільки тут забувають про інший протиправний спосіб утворення нелегальної деревини – створення необлікованих запасів на лісосіках, що має на меті їх подальше привласнення.

Заниження запасів деревини на стадії відведення ділянок у рубки здійснюється такими способами:

1. Заниження діаметрів дерев на лісосіці. Масове заниження діаметрів дерев без зниження відповідного розряду висот свідчить про умисні дії виконавців та корисну спрямованість їх дій, що мають на меті створити необліковані запаси деревини на ділянці.

2. Заниження розряду висоти деревостану. Такі діяння можуть мати як умисний характер, так і вчинятися з необережності. Наприклад, якщо розряди висот насаджень визначені без обов'язкової валки модельних дерев та заміру їх висоти.

3. Заниження категорії сортності/технічної придатності деревини. При відпуску деревини з лісосіки ділова деревина умисно відпускається лісівниками як дров'яна технологічна деревина для ТВП або підтоварник, чи навіть як дрова паливні. В інших випадках, скажімо, пиловочник II сорту умисно реалізується як III сорт. Звісно, покупці такої деревини, перебуваючи у змові з недобросовісними лісівниками, розраховуються з ними за реальний вид придбаної деревини, а різниця між цінами останніми привласнюється.

Оскільки вирубка таких дерев проводиться на підставі лісорубного квитка, її формально не можна визнати незаконною. Наприклад, якщо при відведенні ділянки була занижена висота чи діаметр дерева, це не означає, що вся вирубка вчинена протиправно. Тому в цих ситуаціях не можна застосувати такси, передбачені Постановою КМУ №665, адже вони застосовуються лише при незаконних рубках. У будь-якому випадку вся заготовлена ліквідна деревина повинна бути облікована та оприбуткована, а її привласнення або незаконне відчуження посадовцями лісового господарства тягне юридичну відповідальність.

Через складність доказування та специфіку лісового господарства у судовій практиці зустрічається небагато кримінальних справ з ознаками незаконного привласнення необлікованих запасів деревини посадовцями лісового господарства.

Зокрема, Постановою Тячівського районного суду у кримінальній справі №1-62/10 від 14.12.2010 року визнано винними лісничого Плайського лісництва Усть-Чорнянського ДЛМГ гр. А., помічника вказаного лісничого гр. Б., та директора МПП «Гуцол» гр. В. за ст. 367 ч. 2 КК України (службова недбалість), які звільнені від кримінальної відповідальності у зв'язку з

закінченням строку давності. Вказаний лісничий разом з помічником звинувачувались у тому, що у червні 2002 року у кв. 1 ділянці 28 в урочищі "Горгон" Плайського лісництва Усть-Чорнянського ДЛМГ провели відвід ділянки лісу площею 3,5 га у суцільно-санітарну рубку та виконали заміри діаметра кожного дерева на цій ділянці, після чого склали Польовий перелік дерев на відведеній до рубки території ділянки, в якому неправильно відобразили ступені товщини та якість кожного дерева.

За вказаним Польовим переліком дерев у рубку було призначено 1033 дерева ялини, із яких ділової – 582 дерев, дров'яної – 400 дерев, що становило 1884 м³, в т.ч. 1737 м³ ліквідної деревини, із якої: ділової деревини – 961 м³, дров'яної – 775 м³, загальна таксова вартість становила 4828,40 грн.

Однак 20.08.2002 року вказані особи при складанні Переліко-цінувальної відомості, тобто первинного документа, що визначає обсяги рубки та надає право на випуску лісорубного квитка і проведення законної вирубки лісу в кв. 1 ділянці 28 Плайського лісництва Усть-Чорнянського ДЛМГ, що відводилась у суцільно-санітарну рубку, допустили необґрунтоване зменшення кількості ділової деревини та збільшення кількості малоцінної дров'яної деревини і відходів, внаслідок чого занизили вартість лісопродукції на суму 20039,55 грн. Підсудними було зменшено кількість ділових дерев, що підлягали вирубці на цій ділянці, на 106 шт. та збільшено на 109 дерев, що відносились до дров. Тобто у рубку було формально призначено 1027 дерев ялини, що становило 2070 м³, однак вихід ліквідної деревини становив 1753 м³, із яких ділової замість 582 вказали лише 476 дерев, а дров'яної – 509 замість 400 дерев, що за завідомо неправдивим розрахунком становило 800 м³ ділової деревини таксовою вартістю 3782,40 грн, 953 м³ дров'яної деревини таксовою вартістю 363,5 грн за 1 м³, а також 317 м³ відходів (сучки, хмиз). Таким чином, вони занизили кубомасу ділової деревини на 162 куб. м і необґрунтовано збільшили кількість дров'яної деревини на 233 куб. м та відходів на 174 м³.

Того ж дня, тобто 20.08.2002 року, відповідно до цієї ж недостовірної Переліко-цінувальної відомості, в Усть-Чорнянському ДЛМГ у с. Красна було виписано лісорубний квиток №144 від 20 серпня 2002 року і отримано офіційний дозвіл на проведення суцільно-санітарної рубки дерев на відведеній ділянці лісу в кв. 1 діл. 28 Плайського лісництва із заниженою кубомасою ділової деревини.

30 серпня 2002 року згадану лісосіку в ур."Горгон" у кв. 1 вид. 28, із заниженою кубомасою ділової деревини, на підставі договору підряду №173 від 30 серпня 2002 року було передано для розробки МПП „Гуцул” і заготівлі лісопродукції ліквідної в кількості 800 м³. У період серпня-грудня 2002 р. під час розробки вказаної лісосіки бригадою лісорубів МПП «Гуцул» у межах відведеної лісосіки було проведено валку всіх ростучих, відведених у рубку

дерев та стрельовано до естакади 1552,8 куб. м лісопродукції, залишивши на лісосіці, на складі «франко-ліс» 110 куб. м дров та 73 куб. м будівельного лісу.

Згідно з актом приймання-передачі лісопродукції №11 від 25.09.2002 р., підсудний, помічник лісничого гр. Б., перебуваючи у змові з директором МПП «Гуцул» гр. В., прийняв від останнього на франко-верхньому складі 875 куб. м лісопродукції, зокрема 15 куб. м підтоварника, 210 куб. м пиловника, 92 куб. м будівельного лісу, 100 куб. м. балансів, 458 куб. м. дров на суму 54136 грн. та, згідно з виписаним в Усть-Чорнянському ДЛМГ нарядом №768 від 30.08.2002 р., відпустив цю лісопродукцію МПП «Гуцул» без оформлення транспортних документів на вивіз лісопродукції, уникаючи обліку лісопродукції, передав незаповнені бланки ярликів-дозволів, з використанням яких ця лісопродукція була вивезена з лісосіки без обліку.

Варто зазначити, що існуюча процедура визначення запасів деревини при проведенні відводів ділянок у рубки допускає певні відхилення у визначенні ліквідних запасів деревини. Саме тому Настанова з відводу і таксації лісосік у лісах СРСР, затверджена 27.12.1968 року Наказом Держкомлісгоспу Ради Міністрів СРСР, допускала розходження даних матеріалів відведення щодо ліквідного запасу, а також запасу окремих порід, частка яких у складі деревостану 2 і більше одиниці, до 10%, а щодо запасу ділової деревини – відповідно, понад 15%. Нещодавно запроваджений Наказ ДКЛГУ №403 від 22.11.2010 року зменшив такі допустимі відхилення, визначивши розходження щодо ліквідного запасу в розмірі до 5%, а щодо ділової деревини – до 10%.

У зв'язку зі специфікою визначення запасів деревини на пні, можливі відхилення при відводах як у бік заниження, так і в бік завищення. Тому можливі відхилення не завжди означають наявність у виконавців робіт умислу створити необліковані запаси, тим більше – вчинити корисливий злочин. Якщо відведення ділянки у рубку було проведено з порушенням діючих вимог, робота визнається незадовільною, а виконавці притягуються до дисциплінарної відповідальності.

Рубка не в ті терміни, що обумовлені дозволом (до початку чи після закінчення встановлених дозволом строків)

При проведенні вирубки не в ті терміни, що вказуються у лісорубному квитку, дії постійних лісокористувачів не завдають реальної шкоди лісу. На практиці у таких ситуаціях відповідний дозвіл вже був (або буде) отриманий, ділянка відведена у рубку, необхідні документи (перелікова відомість, перелікові-оцінювальна відомість, план, акт відведення лісосіки, дозвіл ОУЛМГ, акт обстеження тощо) оформлені належним чином. Іншими словами, процедура, необхідна для одержання лісорубного квитка, виконана відповідно до вимог

лісового законодавства. Тому вирубка дерев не в ті терміни, що обумовлені лісорубним квитком, не можна відносити до незаконної, оскільки ці дії лише формально порушують нормативні вимоги проведення лісосічних робіт.

Пункт 50 Постанови КМУ №761 від 23.05.2007 року, якою затверджено «Порядок спеціального використання лісових ресурсів», дозволяє лісокористувачам у випадку стихії або інших причин, що унеможливають заготівлю та вивезення деревини, отримати відтермінування заготівлі деревини (із встановленням відповідного терміну вивезення деревини) строком до 5 місяців, якщо рубка розпочата і вчасно не закінчена.

Проте на сьогодні екологічна інспекція керується судовим поняттям «незаконна рубка», діючи за принципом: «строк квитка закінчився – рубка незаконна – шкода нараховується згідно з єдиною для всіх випадків Постановою КМУ №665».

Щоправда, наведені ситуації не надто розповсюджені, втім, зустрічаються у судовій практиці. Так, рішенням господарського суду Волинської області від 24.06.2010 року у господарській справі №01/69-40 за позовом Державної екологічної інспекції у Волинській області постановлено стягнути з Рожницького спеціалізованого лісгосподарського підприємства шкоду, завдану незаконними рубками у розмірі 403078,03 коп. Серед інших порушень, що виявлені перевіркою екологічної інспекції на лісосіках, встановлений факт проведення ССР на трьох ділянках кв. 36, виділи 15, 12, 4 (бурелом та вітролом) площею відповідно 3, 5,4 та 9 га. 290 дерев вільхи, берези, сосни загальною ліквідною кубомасою близько 130 м³, яка здійснена після закінчення строку, встановленого лісорубним квитком. Відповідно до лісорубного квитка 02 ЛКБ №184763, терміну заготівлі деревини встановлений з 09 вересня по 31 грудня 2008 року. Проте роботи на ділянках були незакінчені (залишено недоруб), та розпочаті у липні 2009 року, тобто після закінчення строку дії дозволу. Однак лісгоспом термін дії лісорубного квитка не продовжувався. Сума нарахованої лісгоспу шкоди за цими порушенням становила **402760,28 коп.**

Притягнення до майнової відповідальності постійних лісокористувачів на підставі такс, визначених Постановою КМУ №665, за рубки з порушенням строків суперечить принципам договірної відповідальності. Пропонуємо не відносити вирубки не в ті терміни, що обумовлені дозволом (до початку чи після закінчення установлених дозволом строків), до нормативного поняття «незаконна рубка». За такі дії слід передбачати стягнення з винних лісокористувачів у вигляді неустойки, що мали б адекватні розміри.

4.2.3 Постанова КМУ №665 не враховує поділ цивільно-правової відповідальності на договірну та позадоговірну

Як згадувалось у другому розділі, цивільно-правова відповідальність, залежно від характеру відносин у сфері лісокористування, поділяється на **договірну та позадоговірну**. Проте прийнята Постанова КМУ №665 усунула цей поділ, зрівнявши всіх суб'єктів лісопорушень у розмірах майнової відповідальності.

Виникає слушне питання: чи обґрунтований такий «зрівняльний» підхід у стягненні шкоди за лісопорушення? Адже у цьому можна знайти раціональне зерно: дерево, хоча і відноситься до природних ресурсів, має певну споживчу вартість, його знищення завдає екологічної та економічної шкоди. Той, хто його зрубав чи пошкодив, зобов'язаний відшкодувати втрачену цінність за визначеними таксами. При цьому не має бути різниці у статусі суб'єкта: пересічний громадянин-порушник чи лісник, який знищує/пошкоджує таке дерево при розробці легальної лісосіки.

Наведена позиція знайшла відображення у дисертації П.В. Мельника «Правова охорона лісів Карпатського регіону України». На думку дослідника, *«існування кількох правових актів, які визначають різні підходи до визначення розміру відповідальності за лісопорушення, не є доцільним і створює певне непорозуміння у цьому плані. За загальними правилом, шкода, спричинена лісу повинна бути відшкодована повністю. Тому не повинно існувати відмінностей у тому, хто її завдав своїми незаконними діями: чи лісозаготівельник, вчинивши рубку без лісорубного квитка (ордера), чи будь-яка інша фізична або юридична особа без того ж таки лісорубного квитка (ордера)»*. Далі автор обґрунтовує необхідність визначення розміру шкоди на підставі одного нормативно-правового акта, яким слід затвердити єдині такси для обчислення розміру шкоди, спричиненої лісу. Власне кажучи, ця теза і була реалізована Урядом та Держкомлісгоспом при затвердженні Постанови КМУ №665.

Проте ми не можемо погодитись з такою думкою, оскільки йдеться про різні види правовідносин, що порушує основні принципи цивільно-правової відповідальності. Застосування такс до постійних лісокористувачів не може бути обґрунтованим, оскільки сама структура такс передбачає відшкодування не тільки прямих збитків та втраченої вигоди, а ще й неповернені витрати (на матеріально-технічні засоби, оплату праці та інші кошти, які були вкладені при догляді за лісом та для підвищення його продуктивності) та необхідні майбутні витрати (на лісовідновлення ділянок). Ці витрати постійно несуть лісокористувачі у поточній господарській діяльності, вкладаючи власні кошти у заходи з охорони, захисту та відтворення лісових ділянок. Якщо до них застосовують такси, створюється абсурдна ситуація, коли лісгосп повинен сплатити державі вартість понесених ним же витрат на охорону, захист, та відтворення ввіреного йому лісового фонду,

До речі, поділ на договірну та позадоговірну відповідальність існує у вітчизняному лісовому законодавстві. Приміром, п. 52 Постанови КМУ №555, якою затверджені «Санітарні

правила в лісах України», встановлює низку майнових стягнень за порушення, допущені постійними лісокористувачами при проведенні санітарно-оздоровчих заходів.

Зауважимо, що при проведенні лісосічних робіт завжди існує нормальний виробничий ризик пошкодження або знищення дерев, що не призначені в рубку. Тобто допускаючи пошкодження дерев до ступеня припинення/неприпинення росту, лісокористувачі діють у стані крайньої необхідності, або без такої, але в стані виробничої необхідності. Їхня поведінка хоча формально і завдає шкоди лісу, однак вважається корисною та обґрунтованою для ведення лісового господарства.

Будь-якому фахівцю лісового господарства відомо, що під час вибіркової рубки так або інакше пошкоджуються прилеглі дерева. Іноді це не залежить від професіоналізму лісоруба. Теж саме стосується і суцільних рубок, коли падаючі стовбури пошкоджують інші дерева, що межують з лісосікою. Втім, шкода за це неумисне порушення обчислюється екологічними інспекціями відповідно до такс, що передбачені Постановою КМУ №665. Зокрема, така практика застосовується екологічною інспекцією Житомирської області.

Наприклад, рішенням господарського суду Житомирської області від 19.10.2010 року у справі №10/1099 за позовом Державної екологічної інспекції Житомирської області до Поліського природного заповідника стягнуто шкоду в сумі 26652 грн за вчинені лісопорушення. Перевіркою зафіксовано, що при проведенні рубок лісокористувачем допущено пошкодження дерев до ступеня припинення/неприпинення росту, а саме:

- у кварталі 4 вид. 20 пл. 5,7 га, ССР 2009 року, виявлено пошкодження двох дерев породи сосна звичайна до ступеня припинення росту;

- у кварталі 22 вид. 7 пл. 1,8 га, ССР 2009 року, виявлено пошкодження п'яти дерев породи сосна звичайна та трьох дерев береза повисла до ступеня припинення росту;

- у кварталі 22 вид. 7 пл. 1,8 га, ССР 2009 року, виявлено пошкодження дев'яти дерев породи сосна звичайна до ступеня неприпинення росту.

Пошкодження дерев, прилеглих до трельовочних волоків, може статись під час руху трактора, що транспортує лісопродукцію у лісі. Але на це не «роблять скидки» чинні такси, що дозволяє екологічній інспекції нараховувати відшкодування постійним лісокористувачам.

*Наприклад, рішенням Господарського суду Житомирської області від 17.08.2010 року у справі №11/1030 за позовом Державної екологічної інспекції у Житомирській області постановлено стягнути шкоду, завдану незаконними рубками у розмірі **35832,08 грн** з дочірнього підприємства «Олевський лісгосп АПК» Житомирського ОКП «Житомироблагроліс» Серед інших виявлених інспекцією лісопорушень зафіксовано, що у Корошинському лісництві в кв. 5 вид. 14 на площі 10 га розроблялась ділянка, відведена у ВСП. Під час вивезення лісопродукції з ділянки трактором було пошкоджено до ступеня*

припинення росту 3 дерева сосни звичайної, які не зазначені у матеріалах відводу. Нарахована за це порушення відшкодування становило 1164,67 грн.

Для проведення вирубки пошкоджених дерев лісівники зазвичай повинні зробити відвід цих дерев та оформити лісорубний квиток, на підставі якого і провести лісгосподарський захід. Отже, несвоєчасне оформлення дозволу ані екологічної, ані економічної шкоди не завдає, лише порушує нормативні вимоги до ведення лісового господарства. Тому вважаємо, що на лісокористувачів повинна покладатись законна неустойка, що повністю відповідало б поділу цивільної відповідальності.

Водночас оформлення так званого «довідводу» та видача лісорубного квитка вирубки дерев, що були пошкоджені при розробці лісосіки, зараз становить певну проблему. Насамперед це пов'язано з вимогами Постанови КМУ №761, яка допускає оформлення лісорубного квитка протягом місяця від початку рубки лише у таких випадках:

- вирубування дерев, що загрожують падінням на лінії зв'язку, електромережі, інші інженерні споруди або під час ліквідації аварій на цих об'єктах;

- вирубування дерев під час вирубування візирів для проведення вишукувальних робіт і наукових досліджень, відведення лісосік, лісовпорядкування, гасіння лісових пожеж, очищення і ремонту лісоосушувальних систем, проведення аварійно-рятувальних робіт, розчищення судноплавних шляхів (п. 5 Порядку).

Як бачимо, серед наведених підстав немає «узаконення» додаткової вирубки дерев, пошкоджених під час лісозаготівельних робіт. Між тим, виконання лісозаготівельних робіт на ділянці із завислими деревами забороняється вимогами з охорони праці. На практиці лісівниками виконується довідвід таких дерев, які вважаються аварійними, а лісорубний квиток оформлюється як на ВСП чи «іншу рубку». Проте екологічні інспектори деяких областей неоднозначно сприймають таку практику та подекуди кваліфікують ці рубки як незаконні. Зокрема, у вже згаданій Житомирській області.

У жовтні 2010 року Державна екологічна інспекція в Житомирській області звернулася з позовом до господарського суду до ДП «Житомирський лісгосп» з вимогою стягнути шкоду в сумі 68891 грн, завдану незаконною рубкою. Як впливає з матеріалів справи, 20.01.2010 р. комісією проведено лісопатологічне обстеження насаджень Тригирського лісництва, про що складений акт, де вказано, що в перелік дерев, які підлягають санітарним рубкам, включені насадження у кв. 47 вид.11. Як причину призначення в рубку зазначено: облітання кори, всихання скелетних гілок, суховершинність, рак-сірянка. За результатами патологічного обстеження був виданий лісорубний квиток №48 від 06.05.2010 р. для проведення ВСП. На підставі виданого лісорубного квитка проведена відповідна рубка, яка закінчена 10.05.2010 р., що підтверджується щоденником приймання робіт із заготівлі лісопродукції №15.

12.05.2010 р. при проведенні огляду місць заготовлі деревини (вибіркової санітарної рубки) на тій же ділянці – вид.11 пл. 6,3 га спеціалістами ДП "Житомирське лісове господарство" складено акти (а. с. 61, 62), в яких зазначено, що на ділянці є зламані дерева, сухостій, які пошкоджені первинними і вторинними шкідниками, ділянка потребує негайного доочищення для запобігання виникненню лісових пожеж та осередків розповсюдження шкідників і хвороб. В акті зазначено, що надалі такі дерева тримати на корені недоцільно, вони потребують негайного довідводу. Виявлені сухостійні та зламані дерева при проведенні рубки деревини великих діаметрів становлять загрозу життю та діяльності людей.

14.05.2010 р. лісгоспом складена дефектна польова відомість дерев, призначених у ВСП на 2010р. на вказаній ділянці та здійснено довідвід 17 дерев породи сосна, а 27 травня 2010 року на цю вирубку був оформлений лісорубний квиток №54. Екологічною інспекцією 20–25 травня 2010 року вказана ділянка перевірена, і вирубка взятих у довідвід 17 дерев на підставі лісорубного квитка №54 кваліфікована як незаконна.

Проте суд не погодився з доводами екологічної інспекції та відмовив у задоволенні позову. В обґрунтуванні судового рішення зазначено, що однією з підстав для видачі лісорубного квитка протягом місяця від початку рубки, відповідно до пункту 5 Порядку видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, визначено і **проведення аварійно-рятувальних робіт.** Суд, зокрема, послався на визначення поняття «аварійно-рятувальні роботи», що вказані у ст.1 Закону України "Про аварійно-рятувальні служби".

Як бачимо, суд при вирішенні спору в галузі лісокористування використав термінологію з інших галузей права. На наше переконання, це свідчить про недосконалість юридичної техніки, що використана у лісовому законодавстві, низьку якість його окремих положень. Така ситуація штовхає постійних лісокористувачів за межі закону та породжує зайві судові спори.

4.2.4 Постанова КМУ №665 не розмежовує такси залежно від типу лісорослинних умов місцевості, де вчинена незаконна рубка

Загальновідомо, що однією з особливостей лісового господарства нашої країни є зростання лісів у різних природних зонах (Полісся, Лісостеп, Степ, Українські Карпати та гірський Крим). Кожен з природних регіонів має істотні відмінності щодо лісорослинних умов, методів ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів. Крім того, ліси України розташовані дуже нерівномірно, основна їх частина сконцентрована переважно в Поліссі та в Українських Карпатах. Природні умови цих регіонів здебільшого дозволяють лісам самовідновлюватись, що знижує витрати на посадку лісових насаджень. Варто пам'ятати, що половина всіх українських лісів (в основному в регіонах Степу та Лісостепу) є

штучно створеними, а тому потребують посиленого догляду. Отже, розміри такс за протиправне знищення поліських лісів повинні бути меншими порівняно з таксами за вирубку у степових насадженнях.

Однак такси, передбачені Постановою КМУ №665, наразі застосовуються в однакових розмірах, як за незаконні рубки у насадженнях південних областей, так і за протиправні вирубки лісів західних регіонів. Це підтверджує судова практика.

*Рішенням Олевського районного суду Житомирської області від 16.03.2011 року у цивільній справі №2/115-11 за позовом прокурора Олевського району до громадянина А. з останнього стягнуто відшкодування в розмірі **3112 грн** за вчинення 23.12.2010 року у кварталі №64 вид. 3 Кам'янського лісництва ДП «Олевський лісгосп» незаконної (самовільної) рубки одного дерева сосни сироростучої.*

*В іншому випадку вироком Гуляйпольського районного суду Запорізької області від 24.01.2011 року у кримінальній справі №1/24 -11 були засуджені за ст. 246 КК України двоє громадян, які 04.12.2010 року в лісовому масиві ДП «Пологівське лісомисливське господарство» незаконно зрубали два дерева сосни діаметрами 28 та 30 см, завдавши матеріальної шкоди на суму **3036 грн 96 коп.***

Наведені приклади ілюструють один із недоліків чинних такс – неврахування типів природних умов зростання, в яких ростуть українські ліси. Нагадаємо, що фактичний рівень лісистості в Житомирській області становить 33,1%, а в Запорізькій – лише 3,9%.

Проте розмежування вартості деревини залежно від умов зростання лісових насаджень є у податковому законодавстві, впливаючи на розміри обрахунку збору за спеціальне використання лісових ресурсів. Приміром, Податковий кодекс України (ст. 331.5) розподіляє українські ліси на два пояси:

331.5.1 до першого поясу належать усі ліси, за винятком лісів Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей і лісів гірської зони Львівської області.

331.5.2 до другого поясу належать ліси Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей і ліси гірської зони Львівської області.

Підкреслимо, що ставки збору за заготівлю деревини в лісах другого поясу на 15–20 % нижчі порівняно з лісами першого поясу.

Крім того, спрощений поділ на лісорослинні умови є в іншому нормативно-правовому акті, який визначає такси за незаконні рубки. Йдеться про Постанову КМУ №521 від 21.04.1998 року «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України». Додаток 1, 2 до згаданої Постанови розмежовує розміри такс залежно від зон росту деревних рослин, які були незаконно вирубані, знищені, пошкоджені. Розміри такс, окрім відмінності залежно від діаметра дерева на висоті пня, також

диференційовані на дві зони: степову та інші зони. При цьому «вартість пнів» у степовій зоні на 10–15 % перевищує розміри відшкодування за вчинення протиправних вирубок в інших зонах.

Варто згадати, що наразі продовжує діяти Закон України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» від 10.02.2000 року. Цей нормативний акт вже понад 10 років забороняє лісівникам проводити суцільні рубки в ялицево-букових деревостанах, рубки головного користування у високогірних лісах, а також в лісах у лавинонебезпечних та селенебезпечних басейнах та в берегозахисних ділянках лісу Карпат.

Таким чином, враховуючи різну економічну та екологічну цінність лісів країни, розміри такс за незаконні рубки повинні залежати від регіону вчинення порушення (природної зони). Цілком обґрунтованим видається, що більшу вартість матимуть насадження у південних (степових) регіонах країни. З огляду на екологічну важливість захисних насаджень, потребує підвищеної оцінки шкода, завдана незаконними рубками у полезахисних лісосмугах. Особливу увагу при встановленні нових такс слід приділити екологічній оцінці гірських лісів Карпат та Криму.

4.2.5 Такси, що передбачені Постановою КМУ №665, не повною мірою враховують породи незаконно зрубаних дерев

Породи дерев поділяють за різними критеріями, зокрема – за господарською, економічною, екологічною, лісгосподарською цінністю. Проте Постанова КМУ №665 враховує ці критерії лише частково. Зокрема, її додатками 1 та 2 передбачено, що за незаконну рубку, пошкодження до ступеня припинення/неприпинення росту **плодових дерев, самшиту, дерев і чагарників родини кипарисових, бархату амурського, айланта, платана, горіхів усіх видів такси збільшуються утричі**.

У такому ж розмірі такси застосовуються за незаконні рубки та пошкодження **насінневих і хвойних насаджень** віком до 41 року, що вчинюються у грудні–січні. До речі, аналогічні положення стосуються територій та об'єктів ПЗФ, про що йдеться у п. 5 додатку 1 Постанови КМУ №521. Таким чином, вирубка дерев груші, вишні, черешні, яблуні, сливи, абрикоси, що зростають у лісовому фонді або на ділянках ПЗФ, тягне за собою накладення на порушників такс у збільшеному розмірі.

Водночас для дерев лісових порід такси залишаються однаковими і не враховують їх економічної та екологічної цінності. Як вже наголошувалось, усі нормативно-правові акти встановлюють такси залежно від діаметра дерева на висоті пня у корі, за кожне зрубане чи пошкоджене дерево. Така ситуація на практиці призводить до того, що такси за вчинення

незаконних рубок господарсько-цінних порід, таких як дуб, ясен, застосовуються в аналогічних розмірах і для менш цінних порід (верба гостролиста, клен американський, осика тощо).

*Наприклад, Постановою Оржицького районного суду Полтавської області від 19.08.2011 року у кримінальній справі №1-32/11 на підставі ст. ст. 1, 6 Закону України «Про амністію» звільнено від кримінальної відповідальності громадянина А. (пенсіонера, інваліда 2 групи), який 23.01.2011 р. у лісовому масиві Оржицького держагролісгоспу філії ДЛГП «Полтаваоблагроліс» з використанням бензопили зрубав **3 сироростучі дерева породи верба червона**, завдавши шкоди на суму **9956 грн.***

*У тій же Полтавській області вироком Миргородського міськрайонного суду Полтавської області від 21.09.2011 року у кримінальній справі №1-183/11 засуджений за ст. 246 КК України громадянин А., який 10.06.2011 року у смузі відводу залізниці 176 км перегону Ромодан-Дібрівський кінний завод Південної залізниці, розташованої на території смт. Ромодан Миргородського району, вчинив незаконну вирубку 6 дерев захисної лісосмуги, а саме: **4-х дерев породи «дуб червоний»** з діаметрами пня у корі: 2 дерева – по 44 см кожне, 1 дерево – 48 см, 1 дерево – 54 см.; **1 дерева породи «ясен звичайний»** з діаметром пня у корі 36 см; **1 дерева породи «клен ясенелистий»** з діаметром пня у корі 40 см, загальною масою деревини 4,93 м³, завдавши шкоди на загальну суму **24161,88 грн.***

Слід нагадати, що економічна значущість порід дерев враховується податковим законодавством. Зокрема, Податковий кодекс України (ст. ст. 331.1, 331.2) розмежовує деревину основних та неосновних лісових порід, залежно від чого визначаються ставки збору за використання лісових ресурсів.

До основних лісових порід належать сосна, модрина, ялина, ялиця, дуб (крім коркового), ясен, клен (крім явора), бук, береза звичайна, вільха чорна, граб звичайний, в'яз, липа, осика, вільха сіра, тополя.

До неосновних лісових порід кодекс відносить самшит, бархат, горіх, грушу, кизил, явір, абрикос, вишню, ялівець, обліпиху, сливу (крім терену), черешню, шовковицю, яблуню, каштан, дуб корковий, барбарис, гледичію, кипарис, шипшину, акацію, бересклет, бирючину, глід, граб східний, тамарикс, калину, крушину, ліщину, горобину, бузок, скумпію, свидину, терен, черемху, вербу, чагарники (крім вказаних вище).

Крім того, лісове законодавство містить перелік порід дерев, що відносяться до цінних та рідкісних. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» від 08.09.2005 року, до цінних та рідкісних порід дерев законодавець відніс акацію, береку, вишню, грушу, горіх, каштан, тис ягідний, черешню, явір, ялівець. Залишається не зовсім зрозумілим, на підставі яких критеріїв сформований цей перелік і чому

до нього не потрапили деякі інші, не менш важливі в Україні породи дерев. Між тим, стаття 2 згаданого Закону забороняє вивезення за межі митної території України лісоматеріалів та пиломатеріалів з перелічених порід.

На нашу думку, при формуванні розмірів такс необхідно комплексно враховувати лісогосподарську цінність незаконно зрубаних дерев, що автоматично дасть змогу брати до уваги мотивацію вчинення лісопорушень. Адже на практиці незаконна рубка дуба середніх або великих діаметрів проводиться з корисливих мотивів. Порушники у таких випадках мають ціль продати незаконно добуту деревину для отримання власного зиску. Тому буде доцільним збільшити розміри такс за вирубки деяких порід, в першу чергу – дуба.

Незаконні порубки тополь, верб, яворів та інших менш цінних порід вчинюються громадянами для використання як дров для опалення власних осель. Як правило, одержана деревина цих порід відноситься до дров'яної, використовується для технологічних потреб або придатна як паливні дрова. Вирубки вказаних порід дерев мають побутовий характер, що обумовлено низьким рівнем життя порушників. Тому логічним видається зважити на порівняно меншу вартість вказаної деревини та знизити такси за незаконну рубку менш цінних порід.

4.2.6. Такси, що передбачені Постановою КМУ №665 за незаконні рубки, занижені щодо деяких категорій насаджень:

- **дерев, занесених до Червоної книги України;**
- **дерев, що зростають на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду;**
- **зелених насаджень, що ростуть у населених пунктах.**

Наразі діють три постанови Уряду, на підставі яких обраховується шкода за незаконну рубку дерев в українських лісах, серед яких:

А. **Постанова КМУ №399 від 01.06.1993 року** – «Про розміри компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесеним до Червоної книги України» (зміни до такс востаннє вносились Постановою КМУ №398 від 16.03.1999 року). Крім червонокнижних дерев, ці такси поширюються на Європейський червоний список тварин і рослин, що перебувають під загрозою зникнення.

Слід сказати, що додатком 3 до Постанови розміри такс розмежовуються залежно від категорії (ступеня цінності) рослин, а саме:

Першу категорію становлять зникаючі види (1), збереження яких є малоімовірним, якщо продовжиться згубна дія факторів, що впливають на їх стан.

Друга категорія – вразливі види (2), які у найближчому майбутньому можуть бути віднесені до категорії «зникаючих», якщо продовжиться дія факторів, що впливають на їх стан.

Третя категорія – рідкісні види (3), популяції яких невеликі і які у даний час не належать до категорії «зникаючих» чи «вразливих», хоча їм загрожує небезпека.

Цікаво, що пунктом 3 Постанови КМУ №399 визначено, що «у разі коли підприємства, установи й організації здійснюють охорону та відтворення видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, компенсація за їх добування (збирання) встановлюється у розмірі 10% від такси за даний вид».

Дерева, занесені до Червоної книги України, мають свого роду «недоторканість», оскільки їх вирубку забороняється здійснювати як постійним лісокористувачам, так і громадянам. Закон допускає їх видалення тільки з дозволу центрального органу у галузі охорони навколишнього природного середовища. Знищені «червонокнижні» дерева вже практично неможливо відновити, а завдану шкоду – повністю відшкодувати.

Враховуючи, що в Україні росте небагато екземплярів «червонокнижних» дерев, справи цієї категорії не розповсюджені у судовій практиці. Як приклад можна навести рішення Балаклавського районного суду м. Севастополь від 25.03.2010 року у цивільній справі №2-1090/2010, яким задоволено позов прокурора Балаклавського району м. Севастополя до гр-на А. про відшкодування шкоди, завданої незаконною рубкою «червонокнижних» дерев у розмірі 2200 гр. За обставинами справи, 16.07.2009 року гр-н А., перебуваючи у виділі 6 кварталу 35 та виділі І кварталу 37 Терновського лісництва ДП «Спеціалізоване державне лісомисливське господарство» в м. Севастополі, на порушення ст.ст. 5, 7, 19 Закону України «Про Червону Книгу України», здійснив незаконну рубку 10 дерев ялівцю смердючого, який занесений до Червоної книги України. Розрахунок шкоди здійснений на підставі додатку 3 Постанови КМУ №399 від 01.06.1993 р. За це порушник був притягнутий Балаклавським районним судом м. Севастополя до адміністративної відповідальності за ст. 90 КУАП у вигляді штрафу у розмірі 340 грн.

Б. Постанова КМУ №521 від 21.04.1998 року – «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України».

Визначення природних території та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) надається у ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України».

У порівнянні з іншими нормативними актами, Постанова КМУ №521 містить найбільшу кількість критеріїв, за якими проводиться диференціація заподіяної шкоди.

По-перше, враховується регіон вчинення порушення: за знищення та пошкодження дерев у степовій зоні такси обраховуються окремо. При цьому їх розмір для степової зони в середньому становить на 15% більше, ніж для інших регіонів. До степової зони ця Постанова

відносить 8 областей: Херсонську, Донецьку, Миколаївську, Дніпропетровську, Запорізьку, Одеську, Луганську та АР Крим.

По-друге, документ збільшує утричі такси за незаконні рубки та пошкодження до ступеня припинення та неприпинення росту будь-яких дерев, що ростуть на ділянках штучно створених об'єктів ПЗФ: у ботанічних садах, дендро- та зоопарках, парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва, а також окремих дерев, що є ботанічними пам'ятками природи.

Зауважимо, що згідно з п. 2 Постанови, *«за непередбачені в затверджених цією постановою таксах порушення правил відпуску деревини на пні під час здійснення лісогосподарських заходів у межах територій та об'єктів ПЗФ застосовуються майнові стягнення, затверджені Постановою КМУ від 16.03.1993 року №188»*. Згадана Постанова №188 була скасована ще у 1999 році, а тому її застосування неможливе. Втім, посилання на цей документ свідчить про нормативне закріплення поділу цивільно-правової відповідальності на договірну та позадоговірну. Таким чином, відповідальність за лісопорушення розмежовується залежно від того, допускаються вони постійними лісокористувачами при проведенні лісогосподарських заходів або ж вчинені громадянами.

Судова практика містить значну кількість рішень у справах, пов'язаних із незаконними рубками дерев на територіях та об'єктах ПЗФ. Нагадаємо, що диспозиція ст. 246 КК України «Незаконна порубка лісу» не обмежує мінімальний розмір шкоди, необхідний для притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення порубок на ділянках ПЗФ. Тобто, для порушення кримінальної справи достатньо факту протиправної порубки навіть одного дерева. Розмір завданої шкоди при цьому значення не матиме.

Наприклад, *вироком Тячівського районного суду Закарпатської області від 02.03.2011 року у кримінальній справі №1-252/11 засуджений за ст. 246 КК України гр-н А., який 15.12.2010 грудня 2010 року в кварталі №24 виділу №8, що відноситься до буферної зони Угольського природоохоронного науково-дослідного відділення Карпатського біосферного заповідника, скоїв незаконну порубку одного дерева породи бук діаметром на пні 28 см, загальною кубомасою 0,52 куб. м, чим, відповідно до Постанови КМУ від 21.04.1998 року за №521 «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України», завдав матеріальної шкоди державі на загальну суму 406 гривень 09 копійок.*

В. **Постанова КМУ №665** від 23.07.2008 року – **«Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу»**. Застосовується при вчиненні незаконних рубок, крім тих деревних рослин, що занесені до Червоної книги України (Постанова КМУ №399), або тих дерев, що ростуть на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду,

інших особливо охоронюваних лісах та лісових ділянках (Постанова КМУ №521). Крім того, її дія поширюється на господарські зони національних природних парків та зони антропогенних ландшафтів біосферних заповідників.

Сфера та особливості застосування вказаного нормативно-правового акта детально розглядається у цьому дослідженні. На відміну від інших подібних документів, Постанова КМУ №665 затвердила порядок проведення індексації такс, що стала проводитись починаючи з 01 січня 2009 року згідно з визначеною формулою.

У цьому розділі варто звернути увагу на незбалансованість розмірів такс згідно з Постановою КМУ №665 порівняно з іншими урядовими нормативами.

Нижче наведені два судові рішення у кримінальних справах за незаконні порубки дуба приблизно однакового обсягу (11–12 куб. м). У першому випадку вирубка відбулась на території ПЗФ, а у другому – у «загальному» лісовому фонді. Для обрахунку шкоди застосовувались різні такси, однак їх розміри відрізняються в 4 рази. При цьому розмір такс за незаконні рубки у загальних лісах зараз значно більший, ніж для заповідних лісонасаджень.

а). *Вироком Острозького районного суду Рівненської області від 31.03.2009 року у кримінальній справі №1-5/09 засуджено за ст. 246 КК України гр-на А., який в період часу з 28 до 29 липня 2008 року, перебуваючи в лісовому масиві кварталу 4 виділів 17 та 4 Новомалинського лісництва ДП „Острозький лісгосп”, що відноситься до захисних лісових насаджень і розташований на території ботанічного заказника місцевого значення “Урочище Бір” та є об’єктом природно-заповідного фонду, здійснив незаконну порубку 4 дерев дуба кубомасою 12,28 м³ та 1 дерева граба кубомасою 0,1 м³, чим заподіяв істотну шкоду на суму **6449,8 гривень**, що обрахована на підставі **Постанови КМУ №521 від 21.04.1998 року**.*

б). *Постановою Володимирецького районного суду Рівненської області від 19.01.2011 року у кримінальній справі № 2-694/11 засуджено за ст. 246 КК України гр-на А., яки 19.09.2010 року, перебуваючи у виділі 17 кварталі 73 Полицького лісництва ДП «Володимирецьке лісове господарство», з використанням бензопили зрізав 3 сироростучих дерева породи дуб загальною кубомасою 11 м³, заподіявши ДП «Володимирецький лісгосп» істотну шкоду на загальну суму **24559 грн**, що обрахована на підставі **Постанови КМУ №665 від 23.07.2008 року**.*

г.) Для повноти аналізу слід згадати про **Постанову КМУ №559 від 08.04.1999 року, якою затверджено «Такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів»** (зміни до такс востаннє вносились Постановою КМУ №1789 від 28 грудня 2001 року). Хоча названі такси не поширюються на лісовий фонд, у них також міститься оцінка вартості одного дерева. Варто

врахувати, що різниця між зеленими насадженнями, що зростають у межах міст, та приміськими лісонасадженнями/міськими лісами дуже умовна. Крім формального статусу та виконуваних функцій, іноді зелені насадження несуттєво відрізняються від лісового фонду. Тому варто розглядати такси за їх незаконну вирубку у сукупності з іншими Постановами, що врегульовують відповідальність за незаконні рубки у лісах.

Як вже зазначалось, при ознайомленні з таксами, що передбачені чотирма згаданими Постановами, виявляється очевидна їх суперечливість. Для ілюстрації цієї розбалансованості **як приклад візьмемо незаконну рубку одного дерева діаметром 40 см на висоті пня.** Застосовуючи перелічені Постанови станом на 2012 рік отримуємо наступну картину:

1. якщо дерево відноситься до червонокнижного виду 1 категорії (тобто таке, що знаходиться під загрозою зникнення і збереження якого є малоімовірним), порушник повинен відшкодувати завдану шкоду в розмірі **1105 грн.** (Постанова КМУ №399).

2. якщо дерево зростає на території або в об'єкті природно-заповідного фонду (заповідники, НПП, РЛП, заказники, пам'ятки природи, урочища) у степовій (найціннішій) зоні, розмір відшкодування завданої незаконною рубкою шкоди становитиме **877 грн.** (Постанова КМУ №521).

3. якщо дерево відноситься до зелених насаджень, що ростуть, наприклад, у великому обласному центрі, то за його порубку з винної особи належить стягнути **760 грн.** (Постанова КМУ №559).

4. нарешті, якщо таке дерево росте у «звичайному» лісі або лісосмузі за межами міста (вид не занесений до Червоної книги і місце зростання не відноситься до природно-заповідного фонду), то розмір шкоди, що належить стягнути з порушника, у 2012 році становитиме **3551 грн 56 коп.** Додамо, що у 2008 році ця сума становила **2266 грн**, у 2009 – **2771 грн 31 коп.**, у 2010 – **3112 грн 18 коп.**, у 2011 – **3395 грн 38 коп.** (Постанова КМУ №665).

Нагадаємо, що розмір шкоди, завданої незаконною рубкою дерева вказаного діаметра, відповідно до скасованої Постанови КМУ №1464, становив **731 грн.**

Такси були визначені у незмінному грошовому розмірі ще у кінці 90-х років, індексація їх розмірів не передбачалась, а отже, і не враховувались інфляційні процеси у вітчизняній економіці. З плином часу це призвело до їх закономірного відставання від реального стану економіки, рівня цін, середніх зарплат тощо.

Для довідки: За даними Держкомстату, у 1998 році середня заробітна плата по Україні становила 153 грн, у 1999 році – 178 грн, у 2001 році – 311 грн. Станом на 2010 рік цей показник визначено у розмірі 2239 грн, а у грудні 2011 року він вже дорівнював 2399 грн.

Як вже згадувалось, Постанова КМУ №665 була прийнята пізніше за інші – 2008 року, і, крім порівняно великих «первинних» такс, запроваджувала їх щорічну індексацію. Внаслідок зростання інфляційних показників за чотири роки чинності її такси зросли на 48%. Це збільшило і без того їх великий розрив у порівнянні з іншими таксами, що встановлені для лісів ПЗФ, червонокнижних видів та міських насаджень.

Висновок: Розміри такс за незаконні рубки, пошкодження/знищення дерев, що передбачені Постановами КМУ №521 та №399, на сьогодні не відповідають економічній та екологічній цінності вирубаних дерев. Тому перелічені нормативні акти потребують термінового перегляду.

4.2.7. Розміри такс за незаконні рубки, передбачені Постановою КМУ №665, є необґрунтовано великими

Такси за вчинені лісопорушення мають бути еквівалентними розміру завданої економічної і екологічної шкоди, та включати всі види витрат на відновлення лісового господарства. Водночас при формуванні такс варто обов'язково забезпечити економічну адекватність їх розмірів, які б відповідали середньому рівню життя населення.

У зв'язку з цим слід враховувати, що абсолютна більшість порушників, що вчинюють самовільні рубки, є мешканцями сільської місцевості. Не секрет, що значна частина селян на сьогодні фактично живе за межею бідності. За офіційними даними Міністерства соціальної політики України, за цією межею в українських селах у 2011 році перебувало 36% населення, а за оцінками ООН ця цифра становить 78%. Оплата праці в сільському господарстві залишається однією із найнижчих в економіці країни. Закономірно, що основною причиною самовільних рубок, що вчинюються селянами, стає низький рівень життя.

Суттєву проблему становить рівень відшкодування шкоди за незаконні рубки. Юристам добре відомо, що отримати судові рішення про стягнення шкоди з винної особи ще не означає реально стягнути цю шкоду. В багатьох випадках відшкодувати шкоду не вдається саме тому, що у порушників немає коштів та офіційного заробітку. Виконавчі листи повертаються з відміткою про відсутність у боржників майна, що підлягає стягненню. Відтак утворюється замкнене коло: громадяни вчинюють незаконні рубки для того, щоб задовільними первинні життєві потреби, а коли їх затримують, завдану шкоду не можна стягнути через відсутність майна та заробітку.

У 2011 року середній сукупний дохід сім'ї в Україні становив 380 \$. Вказана сума дорівнює розміру такси за незаконну рубку 1 дерева діаметром 36 см породи сосна, дуб, тополя, клен або верба (Постанова КМУ №665). На наше переконання, така ситуація не може бути виправданою, а тому такси за лісопорушення у «загальних» лісах слід переглянути з огляду на економічні реалії. Втім, не можна допустити, щоб протиправні лісозаготівлі були вигідні лісопорушникам. Слід визнати хибними погляди окремих чиновників, які вважають, що для зниження рівня певних порушень треба збільшити за них рівень покарань, штрафів, майнової відповідальності. Звісно, можливо встановити таксу і в 10–20 тис. грн за вирубку одного дерева діаметром 20 см, мотивуючи це необхідністю посилення боротьби з незаконними лісозаготівлями. Але, на жаль, вітчизняна практика свідчить, що підняття розмірів такс за лісопорушення не означає зменшення їх кількості, і тим паче – збільшення рівня відшкодування.

Це переконливо підтверджує теперішній, порівняно незначний відсоток відшкодування шкоди, завданої незаконними рубками. Зокрема, згідно зі статистичними даними, у **2007 році** розмір шкоди, завданої незаконними рубками, становив 8 млн 515 тис. грн, з яких відшкодовано лише 1 млн 748 тис. грн (тобто **21%** від загальної суми).

У **2008 році**, після прийняття згаданої Постанови КМУ №665, обсяг шкоди становив 16 млн 352 тис. грн, з яких було відшкодовано 2 млн 242 тис. грн (тобто **14%** від загальної суми).

У **2009 році** завдана незаконними лісозаготівлями шкода збільшилась майже вдвічі і становила 33 млн 768 тис. грн, з яких відшкодовано 2 млн 465 тис. грн (тобто **7%** від загальної суми). У цій статистиці не розмежовуються самовільні порубки та незаконні рубки, допущені постійними лісокористувачами. Тому можна припустити, що основну частку цієї суми у 2009 році відшкодували лісогосподарські підприємства, адже з липня 2008 року вони змушені сплачувати завдану шкоду в тих же розмірах, що і громадяни.

Цікаво, що у 2007 році було зафіксовано 12073 випадків незаконних рубок, внаслідок яких незаконно добуто 17,9 тис. куб. м деревини, у 2009 році чисельність протиправних рубок значно зменшилась і становила 8, 3 тис., а обсяг незаконно добутої деревини залишився той самий (17,7 тис. куб. м). З цього можна зробити висновок, що у 2009 році, після збільшення розмірів такс майже у чотири рази, майже втричі зменшився рівень відшкодування шкоди.

Підкреслимо, що це дані офіційної статистики. Фахівцям відомо, що при формуванні таких цифр, як правило, завищуються потрібні дані і занижуються небажані показники. На це слід обов'язково зважати.

Цивільне законодавство дозволяє судам зменшувати розміри майнових стягнень, враховуючи майновий стан порушників.

Суд може зменшити розмір відшкодування шкоди, завданої фізичною особою, залежно від її матеріального становища, крім випадків, коли шкоду завдано вчиненням

злочину.

(ч. 4 ст. 1193 ЦК України)

Вказана норма широко застосовується судами при розгляді цивільних справ про стягнення шкоди за вчинення самовільних рубок. Рішенням Сарненського районного суду Рівненської області від 18.04.2011 року у цивільній справі №1718/2-383/11 за позовом прокурора Сарненського району в інтересах Великовербченської сільської ради частково задоволено позов до гр-на А., гр-на Б., гр-на В. на суму 9000 грн. За обставинами справи, відповідачі 27.10.2010 року вчинили в кварталі 25 виділу 17 ДП СЛАП «Сарненський держспецлісгосп» самовільну порубку **5 дерев породи береза і вільха загальною кубомасою 5,45 куб. м, чим заподіяли шкоду лісу на загальну суму 18301,39 грн.** Вказану суму прокурор просив стягнути в повному обсязі. Відповідачі позов визнали частково і пояснили, що дійсно скоїли самовільну порубку п'яти дерев берези і вільхи на території лісництва ДП СЛАП «Сарненський держспецлісгосп» для заготівлі дров, при цьому повернули лісгоспу деревину і сплатили адміністративний штраф, а тому збитків підприємству не заподіяли, оскільки така кількість вирубанної деревини не може коштувати 18301,39 грн, вони просять зменшити суму майнової шкоди. Суд врахував обставини відсутності постійного місця роботи та постійного доходу відповідачів, наявність дитини-інваліда у гр-на Б., що свідчить про незадовільне матеріальне становище, та зменшив розмір відшкодування шкоди відповідачам до **9000 грн.**

Подібних цивільних справ, де суди зменшують майнові стягнення малозабезпеченим порушникам, дуже багато у судовій практиці. Вважаємо це ще одним аргументом за узгодження розмірів такс з економічними реаліями.

До речі, наведений приклад також свідчить про необхідність нормативного розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності. Адже в описаній справі порушники були притягнуті лише до адміністративної відповідальності (ст. 65 КУпАП). Можна сказати, що їм пощастило, оскільки правоохоронні органи не стали порушувати кримінальну справу за цим фактом. Хоча за таких обставин прокурор мав формальні підстави це зробити, адже розмір завданої шкоди (понад 1000 НМДГ) був достатній для притягнення винних до кримінальної відповідальності за ст. 246 КК України. Простіше кажучи, порушники отримали б судимості за крадіжку 5 дерев берези і вільхи обсягом 6 куб. м. До того ж, потім сплатили б не 9 тис. зменшеного судом відшкодування, а всі 18 тис., як це вимагає Постанова КМУ №665.

Тому ми вважаємо риторичним питання про те, чи є справедливими вимоги законодавства, що обумовлюють подібні правові ситуації.

4.2.8 Такси за знищення/пошкодження лісогосподарських стовпів: доцільність встановлення

При аналізі проблематики майнової відповідальності за незаконні рубки варто звернути увагу на необґрунтованість деяких інших такс Постанови КМУ №665 за шкоду, завдану іншим об'єктам лісового господарства. Найбільш типовим прикладом є додаток 6, який встановлює такси для обчислення розмірів шкоди, завданої знищенням або пошкодженням відмежувальних знаків у лісах. До речі, аналогічні положення передбачені додатком 10 до Постанови КМУ №521. На нашу думку, встановлення такс за знищення штучних, неприродних об'єктів, що не відносяться до природних ресурсів, є необґрунтованим з наступних причин.

По-перше, на відміну від дерев у природному стані, витрати на виготовлення та встановлення знаків, стовпів чи шлагбаумів є чітко визначеними. Тобто їх можна обрахувати виходячи з їх реальної матеріальної вартості. Встановлення такс за їх знищення не потрібно, адже у цьому випадку шкода довіллю не завдається і жодних негативних екологічних наслідків це не тягне.

По-друге, такси за знищення чи пошкодження відмежувальних знаків у лісах не виправдано завищені. Станом на 2012 рік вартість шкоди, завданої знищенням звичайного лісового шлагбаума чи межового знака, з урахуванням індексації, становить понад 5 тис. грн, а квартального стовпа – близько 2 грн. Як бачимо, приведені розміри шкоди у декілька десятків разів перевищують фактичні витрати на їх встановлення.

По-третє, знищення лісогосподарських стовпів не відноситься до розповсюджених порушень. Як правило, суб'єктами цих порушень стають самі працівники лісового господарства або технічні працівники (трактористи, лісоруби), що допускають ці дії неумисно, зокрема під час розробки лісосік.

По-четверте, привертає увагу термінологічна невизначеність понять, що використовуються у цьому додатку. Приміром, відсутнє чітке визначення межового знаку та його розмежування з іншими лісовпорядними або лісогосподарськими знаками.

4.2.9 Постанова КМУ №665 як «регулятор» адміністративної та кримінальної відповідальності за незаконні рубки

Диференціація та районування такс за лісопорушення дасть змогу вирішити ще одну законодавчу проблему: чітко встановити межі адміністративної та кримінальної відповідальності за незаконні рубки. Це буде можливо зробити шляхом внесення до ст. 246

Кримінального кодексу України відповідних змін, якими встановити чіткі матеріальні розміри істотної шкоди

На сьогодні практика правоохоронних органів при визначенні «істотності» шкоди за незаконні рубки лісу вкрай суперечлива. Аналізуючи судові рішення у кримінальних справах цієї категорії, можна дійти висновку, що розмір завданої шкоди для притягнення особи до кримінальної відповідальності в середньому по Україні становить 7–10 тис. грн. Однак це скоріш орієнтир, ніж ustalена величина. Навіть у межах однієї області правоохоронні органи по-різному визначають матеріальні критерії шкоди для порушення кримінальної справи за ст. 246 КК України.

Наприклад, *вироком Знам'янського міськрайонного суду Кіровоградської області від 15.06.2009 року у кримінальній справі №1-134/09 засуджено за ст. 246 КК України гр-на А., який у лютому 2009 року в захисних насадженнях Знам'янської дистанції захисних насаджень незаконно спиляв 3 дерева породи акація, завдавши шкоду на суму 1506 грн 97 коп.* Водночас у тій же області, згідно з рішенням *Олександрівського районного суду від 01.02.2012 року, задоволено позов до гр.-на А. за фактом незаконної порубки 16 дерев акації обсягом 4,1 м³ (розмір шкоди 28849 грн), поблизу с. Єлизаветівка Олександрівського району Кіровоградської області, дільничний інспектор відмовив у порушенні кримінальної справи за ст. 246 КК України, про що виніс відповідну постанову.* Завдана шкода була стягнута з винної особи рішенням *Олександрівського районного суду від 01.02.2012 року у цивільній справі №2-642/11.*

Важко уявити аргументи, якими керувався дільничний інспектор міліції, коли відмовляв у порушенні кримінальної справи у випадку незаконної рубки 16 молодих дерев акації. Разом з тим, категорично не можна погодитись з тим, що порушник отримує судимість за вирубку трьох акацій, навіть якщо місцем порушення була лісосмуга. Тому ситуація в законодавстві, що допускає «плаваючу» межу для притягнення особи до кримінальної відповідальності, викликає суттєві корупційні ризики у правозастосовчій діяльності правоохоронних органів та негативно впливає на стан правової охорони лісів. Адже це певним чином покриває порушення як з боку лісової охорони, так і з боку працівників правоохоронних органів. Перші, за наявності очевидних ознак злочину, іноді не направляють зібрані адміністративні матеріали за фактами самовільних рубок до правоохоронних органів, безпідставно накладаючи на злочинців адміністративні стягнення. Аргументами в цих випадках є повноваження лісової охорони самостійно визначати ознаки адміністративного проступку.

Працівники міліції, навпаки, необґрунтовано відмовляють у порушенні кримінальних справ за очевидних ознак злочину, таким чином збільшуючи і без того значну латентність (тобто прихованість) цих діянь.

Утім, з іншого боку, таку ситуацію із застосуванням ст. 246 Кримінального кодексу України та ст.ст. 65, 65-1 КУпАП можна визнати обґрунтованою, оскільки Постанова КМУ №665 не містить суттєвої диференціації такс залежно від типу лісорослинних умов місцевості, порід зрубаних дерев тощо. До того ж, її розміри необґрунтовано високі. Наприклад, незаконна рубка 4–5 дерев, яка завдала шкоди в розмірі 5–6 тис. грн, вчинена у штучно створених лісових насадженнях у Миколаївській області може мати ознаки злочину. Відтак, винні особи мають бути притягнуті до кримінальної відповідальності. Проте незаконну рубку 8–10 дерев самосіву клену з завданою шкодою 5–6 тис. грн, що вчинена у лісистих районах Житомирської області, цілком обґрунтовано слід віднести до адміністративного проступку.

Також слід враховувати породу та якість незаконно зрубаної деревини. Приміром, можна визнати адміністративним проступком дії громадянина, який зрубав у лісовому масиві три-чотири невеликі дерева породи верба. При чому отриману низькотоварну деревину було використано, наприклад, для опалення власного будинку, чим завдано шкоди приміром, на суму 4 тис. грн. Водночас злочинами, на нашу думку, слід вважати незаконні рубки аналогічної кількості дерев дуба (з аналогічним розміром шкоди), коли їх вчиняли двоє дорослих непрацюючих осіб, які одержану ділову деревину продали на найближчій пилорамі. В останньому випадку суспільна небезпечність діяння буде значно більшою, ніж у першому прикладі.

У цьому розділі ми вже вказували, що Постанова КМУ №665 не розмежовує договірну та позадоговірну відповідальність за незаконні рубки, не містить чіткого визначення цього поняття, її такси необґрунтовано високі та не враховують низку чинників. **Тому протягом дії згаданої Постанови наведені чинники обумовили значне зростання кількості притягнення посадовців лісової охорони до кримінальної відповідальності.**

Згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України №17 від 10.12.2004 року «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довікілья» надається роз'яснення, що у *«випадках притягнення до кримінальної відповідальності за ці злочини службових осіб, котрі вчинили їх із використанням свого службового становища, їхні дії за наявності до того підстав мають кваліфікуватися також за відповідними статтями КК, якими передбачено відповідальність за злочини у сфері службової діяльності...»*. Інакше кажучи, якщо незаконна рубка вчинена будь-яким посадовцем лісового господарства з використанням службового становища, такі дії, крім ст. 246 КК України, додатково кваліфікуються як відповідний службовий злочин (за наявності відповідного розміру шкоди). Перелік злочинів у сфері службової діяльності наведений у розділі XVII Кримінального кодексу України.

Відповідно до положень примітки до ст. 364 КК України, станом на 01.01.2011 року розмір істотної шкоди, що необхідний для кваліфікації службових злочинів, становив **47050 грн**, а для встановлення наявності тяжких наслідків – **117625 грн**.

Якщо застосування такс за умисні злочини ще можна обґрунтувати з огляду на їх суспільну небезпечність, то високий рівень притягнення лісівників за фактами службової недбалості зараз обумовлений виключно Постановою КМУ №665. Яскравий приклад цього – практика притягнення майстрів лісу за допущені самовільні рубки на ввірених їм обходах. Так, вироком Косівського районного суду Івано-Франківської області від 08.12.2010 року засуджений за ст. 367 ч.1 КК України (службова недбалість) майстер лісу Яворівського лісництва Косівського РП «Райагроліс», який, будучи службовою та матеріально-відповідальною особою, неналежно виконуючи свої службові обов'язки через несумлінне ставлення до них, у весняно-літній період 2010 р. на території переданого йому під охорону обходу №4 не виявив та не зафіксував незаконну рубку 20 дерев ялини європейської, хоча мав реальну можливість і зобов'язаний був це зробити, чим навколишньому середовищу, державним та громадським інтересам заподіяно шкоду в розмірі 50266,00 грн. Не будемо аналізувати ступінь винності цього посадовця у вчиненні самовільної рубки 20 дерев. Підкреслимо лише, що якби сума завданої шкоди становила 40 тис. грн, цей майстер лісу у 2010 році не міг би бути притягнутим до кримінальної відповідальності. До речі, вказана схема вже широко використовується правоохоронними органами практично у всіх лісистих областях країни.

Отже, Держкомлісгосп України, розробивши Постанову КМУ №665, фактично обумовив значне зростання службових злочинів (особливо – фактів службової недбалості) у підпорядкованій галузі.

Підсумовуючи, можна впевнено стверджувати, що диференційоване та науково обґрунтоване встановлення такс за незаконні рубки вкрай потрібне для вирішення цілої низки проблем застосування юридичної відповідальності за незаконні рубки.

5. Висновки та пропозиції

Проблематика відшкодування шкоди за лісові правопорушення ще не досконально вивчена та вимагає подальшої розробки як в науці лісового права, так і в межах лісоводства. Безумовно, що необхідність протидії незаконним, зокрема, самовільним рубкам потребує вдосконалення контролю за додержанням вимог лісового законодавства та охороною лісового фонду. Але в першу чергу якісних змін вимагає вдосконалення самого лісового законодавства. У зв'язку з цим вдосконалення системи цивільно-правової відповідальності потребує

дотримання одного із головних принципів цивільного законодавства: справедливості, добросовісності та розумності (ст. 3 Цивільного кодексу України).

Тому, на наш погляд, доречним буде реалізувати такі пропозиції:

1. Створити справедливу, диференційовану та зрозумілу систему визначення та обчислення шкоди, заподіяної лісопорушеннями (включаючи шкоду за протиправні вирубки/знищення зелених насаджень у населених пунктах). У зв'язку з цим слід негайно скасувати Постанову КМУ №665 від 23.07.2008 року та замість неї прийняти новий нормативний акт.

2. Нормативно визначити єдине поняття «незаконна порубка», яке б однаково застосовувалось усіма контролюючими та правоохоронними органами при обчисленні шкоди.

3. Розмежувати незаконні рубки на дві категорії залежно від суб'єктів вчинення (громадяни та постійні лісокористувачі) та наявності спеціального дозволу: незаконні самовільні та незаконні лісогосподарські рубки. Це відповідало б принципам поділу цивільно-правової відповідальності на позадоговірну та договірну.

Крім того, запровадження такого поділу дасть змогу чітко диференціювати такі порушення за суб'єктами відповідальності та ступенем небезпеки. Очікується, що єдине визначення усуне багато непорозумінь у правозастосовчій діяльності та кваліфікації незаконних рубок.

4. Суб'єктами незаконних (самовільних) рубок пропонується визначити громадян, які не мають спеціального дозволу на рубки, та працівників лісового господарства, які вчинюють такі рубки на ділянках, не призначених у рубку.

5. Виходячи з нормативно закріпленого поняття «Незаконна рубка», доцільно внести відповідні зміни у статистичну звітність щодо їх поділу на самовільні та лісогосподарські.

6. Переглянути в бік збільшення розміри такс за шкоду, заподіяну об'єктам та територіям природо-заповідного фонду, а також за знищення «червонокнижних» видів флори та фауни.

Як варіант, можливо було б створити єдиний підзаконний акт, в якому об'єднати такси за шкоду, заподіяну лісам, територіям та об'єктам природно-заповідного фонду, та компенсацію за знищення, пошкодження рослин, занесених до Червоної книги України.

7. Розміри такс за незаконні рубки підлягають науковому обґрунтуванню з врахуванням вітчизняних економічних реалій.

8. Вважаємо виправданим диференціювати такси за незаконні (самовільні) рубки залежно від типу лісорослинних умов в Україні та порід дерев. З огляду на високу товарну цінність дуба, такси за протиправну вирубку цієї породи повинні бути найвищими. Разом з тим є доцільним знизити розміри такс за вирубку менш цінних порід.

9. Диференціація такс та поділ незаконних рубок на самовільні і лісогосподарські в подальшому створить підґрунтя для внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України щодо матеріального визначення поняття «істотна шкода», що наразі вживається у ст. 246 КК України – «Незаконна порубка лісу».

Перелік використаної літератури

1. Баб'як О. С. Екологічне право України: навч. посіб. / О. С. Баб'як, П. Д. Біленчук, Ю. О. Чирва. – К.: Атіка, 2000. – 216 с.
2. Бринчук М. М. Экологическое право (право окружающей среды): учеб. [для высших юрид. учеб. заведений] / М. М. Бринчук. – М.: Юристъ, 1998. – 688 с.
3. Бронина А. Б. Работникам леса. Правовые вопросы / А. Б. Бронина, О. И. Крассов. – М.: Юрид. лит., 1990. – 384 с.
4. Глистин В. К. Ответственность за лесонарушения / В. К. Глистин. – М.: Юрид. лит., 1964. – 56 с.
5. Екологічне право України: [підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / А. П. Гетьман, М. В. Шульга, В. К. Попов та ін.; за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. – Х.: Право, 2005. – 384 с.
6. Завгородня В. М. Майнова відповідальність за порушення лісового законодавства: дис. канд. юрид. наук: 12.00.06 / Завгородня Владислава Миколаївна. – Київ, 2003. – 197 с.
7. Кобецька Н. Р. Екологічне право України: навч. посіб. / Н. Р. Кобецька. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 352 с.
8. Ковтун О.М. Законодавство України про довкілля: Посібник. – К.: Прецедент, 2007. – 144 с. – (Матеріали для складання кваліфікаційних іспитів для отримання Свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю; Вип.14).
9. Костицький В. В. Лісове право України / В. В. Костицький. – К.: ЗАТ «НІЧЛАВА», 1999. – 164 с.
10. Комментарий к Лесному кодексу Российской Федерации. – (Електроний ресурс) <http://docs.kodeks.ru/document/902017047>
11. Мазур О. С. Цивільне право України: Навч. посіб. для дистанц. навчання. — К.: УН-т "Україна", 2005. – 287 с.

12. Мельник П. В. Правова охорона лісів Карпатського регіону України: дис. кандидата юрид. наук: 12.00.06 / Мельник Петро Васильович. – Івано-Франківськ, 2002. – 195 с.
13. Романов В. Гражданско-правовая ответственность за нарушение лесного законодательства Российской Федерации (Электронный ресурс) http://www.juristlib.ru/book_867.html
14. Советское гражданское право /Авт. кол.: О.А.Красавчиков, Р.О.Халфина, Л.Г.Кузнецова и др. / Под ред. О.А. Красавчикова. Том 1. – М.: Высшая школа, 1968. – 519 с.
15. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 720 с.
16. Шемшученко Ю. С. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды / Ю. С. Шемшученко, В. Л. Мунтян, Б. Г. Розовский. – К.: Наукова думка, 1978. – 280 с.
17. Ярема А. Г. та ін. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: В 4 т. / А. Г. Ярема, В. Я. Карабань, В. В. Кривенко, В. Г. Ротань. – Т. 1. – К.: А.С.К.; Севастополь: Ін-т юрид. дослідж., 2004. – 864 с.

У дослідженні використовувались судові рішення, представлені у Єдиному державному реєстрі судових рішень України.